

51006

KERESZTÉNY MAGVETŐ

AZ UNITÁRIUS IRODALMI TÁRSASÁG FOLYÓIRATA

SZERKESZTI:
VÁRI ALBERT

TARTALOM:

	Lap
<i>Dr. Boros György, püspök</i> : „Kiáltó szó a Pusztában“	1
<i>Vári Albert</i> : Ihletés és kijelentés	3
<i>Dr. Gál Kelemen</i> : Brassai egyénisége és jelentősége	12
<i>Dr. Boros György</i> : Szerartások és vallási szokások az unitárius egyházban	30
<i>Varga Béla</i> : Albert Dénes	39
— Híszek a gyermekben	40
Irodalom	42
Különfélék	45

LXIV. ÉVF.

1932. JANUÁR—FEBRUÁR

1. FÜZET

KERESZTÉNY MAGVETŐ

megjelenik minden két hónapban egyszer, legkevesebb
3 iv tartalommal.

FŐMUNKATÁRSÁK :

BENCZÉDI PÁL, KAUNTNÉ ENGEL ELLA, KELEMEN
LAJOS, KERESZTESI DÉNES, KOVÁCS LAJOS,
LŐFI ÖDÖN, PÉTER LAJOS ÉS
DR. VARGA BÉLA.

A KERESZTÉNY MAGVETŐ a szabadelvű kereszténység szolgálatában áll. Célja: a tiszta keresztény theizmus magasztos eszméit a jelen kor különböző gondolatáramlatai közt fenntartani s emellett szolgálni azoknak az érdekeknek is, melyek az egyház s különösen az unitárius és más szabadelvű egyházak életére történelmi vagy gyakorlati szempontból vonatkoznak.

Evégre közöl hittani, bölcséleti és történelmi tanulmányokat, értekezéseket, szépirodalmi munkákat s másnemű dolgozatokat s azonkívül az oktatás- és nevelésügynek is tért szentel; az egyházi és oktatásügyi nevezetesebb mozgalmakat figyelemmel kíséri.

A lap szellemi részét illető minden közlemény Vári Albert tanár címére küldendő. (Cluj-Kolozsvár, Unitárius Kollégium.)

Előfizetési ára egész évre Romániában 200 lej. Magyarországon 10 P. Pártoló-díj egész évre: 300 lej, mely összeg Hadházy Sándor egyházi pénztárnok, az U. I. T. pénztárnoka címére küldendő (Cluj—Kolozsvár, Unitárius Kollégium). Alapítóknak, akik 3000 lejt fizetnek, díjmentesen küldjük a folyóiratot.

KERESZTÉNY MAGVETŐ

AZ UNITÁRIUS IRODALMI TÁRSASÁG
FOLYÓIRATA

SZERKESZTETTE:
VÁRI ALBERT

LXIV. KÖTET
1932. ÉVFOLYAM

TARTALOM:

I. Hittani és bölcseleti dolgozatok.

Ihletés és kijelentés, Vári Albert	3
Világnézetünk válsága és a vallási igazság, Dr. Iván László	58
Régi igazságok új köntösben, Dr. Iván László	196

II. Életrajzok, történelmi.

„Kiáltó szó a pusztában“, Dr. Boros György	1
Brassai egyénisége és jelentősége, Dr. Gál Kelemen	12
Albert Dénes, Varga Béla	39
Kazinczy és Bölöni Farkas Sándor, Dr. Gál Kelemen	49
Emlékezés Ferencz Józsefné—Gyergyai Annáról, Ürmösi Károlyné	74
Dr. Borbély István, Csifó Salamon	88
Ekárt Andor, V. A.	90
Kapcsolatok az erdélyi unitáriusok és a hollandiai remonstránsok között, Vári Albert	109, 167
Régi dolgok, Péter Sándor	124
A Berde Mózsza élete a mi életünk, Halmágyi János	129
Emerson, K. E. E.	131
Az Unitárius Irodalmi Társaság 1931. évi működése	121
Dr. nagyajtai Nyiredy Jenő	265
Arany János, Pálffy Márton	225

III. Egyházi élet.

Szertartások és vallási szokások az unitárius egyházban, Dr. Boros György	30, 81, 99, 184, 245
Dalosaink ünnepe Székelykeresztúron, L.	135
Üzenet, Dr. Gál Kelemen	97

Egyházszerkezeti reformmozgalmak :

I. Dr. Tóth György véleményes jelentése	145
II. A kiküldött bizottság előadói jelentése	155
III. Dr. Tóth Györgynek a szervezeti törvény módosítására vonatkozó javaslata	164
„Egyházszerkezeti reformmozgalmak“, Dr. Elekes Domokos	232
Visszhang a Dr. Elekes Domokos k. f. ü. g. ur észrevételeire	
Dr. Tóth György	241
Hiszek a gyermekben	40

IV. Irodalom.

Kovács Lajos: Ébresztgetés, V. A. Ism. 42. — Bölöni Mikó Lőrinc: Az Erdélyi Unitárius Vallásközönség Igazgatási Rendszere. Ism. 43. — Báró Bánffy Jánosné—Wesselényi Jozéfa bárónő emlékirata 1848—49-i élményeiről. Ism. 43. — Weress Béla: Előfizetési felhívás. 44. — Gálffy Zsigmond: A kolozsvári Unitárius Kollégium Értesítője az 1930—31. isk. évről. Ism. 44. — Dr. Gál Kelemen: Brassai Sámuel, B. Gy, Ism. 91. — Balázs Ferenc: Kís Hittan. Ism. 93. — Dr. Varga Béla: Magyar Unitárius Egyházi Főtanács 1931. évi dec. 13-án Kolozsvárt tartott ülésének Jegyzőkönyve. Ism. 137. — Dr. Iván László: Világnézetünk válsága és a vallási igazság. Ism. 137. — Dr. Ocskó Lajos: A mélységek lelkülete. Ism. 137. — Cs. Lázár László: Isten és ember, V. A. Ism. 138. — János Zsigmond pályázatra érkezett pályaművek. 140. — Weress Béla: Ime az ember, Varga Béla. Ism. 213. — Szent-Iványi Sándor: Az unitarizmus lényege, Az unitarizmus fejlődése, Természettudomány és vallás, V. A. Ism. 214. — Dr. Varga Béla: Az individualitás kérdése. Ism. 215. — Vári Albert: Bibliai képek az újszövetségből. Ism. 216. — Csifó Salamon: A magyar unitárius egyház Teol. Akadémiájának Értesítője. Ism. 216. — Sigmund József: Unitárius Szószék. Ism. 217. — Lőrinczi László: A haszontyuktenyésztés, mint mellékfoglalkozás. Ism. 218. — Vári Albert: Ker. Egyháztörténelem. Ism. 218. — Biró Lajos: Virágok. Ism. 265. — Szentmártoni K.: A sz.-kereszturi jótékony nőegylet 50 éve. 266. — Vári Albert: Kapcsolatok az erdélyi unitáriusok és a hollandiai remonstránsok között. Ism. 266. — Dr. Iván L.: Régi igazságok új köntösben. Ism. 269.

V. Különnélek.

Olvasóinkhoz és előfizetőinkhez 45, 141, 268. — Egyházi gyűléseink. 46. — Új isk. f. ü. gondnokok. 46. — A lelkészgye-

rekek jövőjéért. 47. — Az U. I. T. közgyűlése. 47. — Gyász-
hírek. 48, 95, 144, 223, 271. — Az U. I. T. felolvasó ülései. 94.
— Dávid F. emlékezete. 94. — Betiltott egyházi lap. 94. — Rá-
dió és istentisztelet. 95. — Az emberi lélek világtörténelme. 96.
— Nyugalomba vonult lelkészek. 141. — Vallás és statisztika.
141. — Gandhi. 142. — Az első krematórium Magyarországon.
142. — A gép és az ember. 143. — Ahogyan Wells képzei az
emberiség jobb jövőjét. 143. — A dohányzás egykor és ma. 143.
— Isk. kirándulások. 144. — Vallás és nevelés. 219. — Az Erd.
Róm. kath. Státus. 220. — Egy hindu apostol a nyugati keresz-
tények lelki életéről. 221. — Goethe a hitről. 222. — Beiratko-
zások intézeteinkbe. 222. — Missziói szellem. 222. — Beszámoló:
Jakab Jenő. 222. — Szépségverseny. 223. — Egyházi Főtaná-
csunk. 268. — Melius a nagyváradi hitvitáról, P. M. 269. —
Fasizmus és bolsevizmus. 270. Pálffy Mór emlékezete. 271.

„Kiáltó szó a Pusztában“.

Nyitott levél Dr. Gál Kelemen tb. igazgató, iskolai felügyelő gondnok afiához.

Kedves Felügyelő Gondnok Atyámfia és Barátom!

1887-ben történt. Jakab Elek, egyházunknak egyik nagy büszkesége „Kiáltó Szót“ írt a Keresztény Magvetőben (1887. évfolyam 36—43 l.) és követelte a tordai, székelykereszturi középiskolák és kolozsvári főtanodánk története megírását. Ha nem is a kiáltó szavára, de az idő parancsára, Magyarország 1000 éves fennállásának nagy ünnepére, megjelent a tordai és kereszturi gimnáziumok története egy-egy vaskos kötetben, Varga Dénes és Sándor János afiai tollából. A kolozsvárinak rövid foglalata Benczédi Gergelytől, de az egységes és összefoglaló történet mai napig hiányzik.

Ez a feladat emberére várt. A kollégium egyik igazgatójára, hitem szerint, mostani felügyelő gondnokára, Te reád Dr. Gál Kelemen afia. Ez elől kitérni Dr. Gál Kelemennek nem lehet, mert nem szabad.

Van-e közö'tünk bárki is, aki a 44 éve elhangzott parancsot sikeresebben teljesíthetné, mint Te, kedves Felügyelő Gondnok afia? Te vagy az, aki átlapoztad kollégiumunk iskolai fasciculusait, irtad, vagy irattad ugyanazokat 30 esztendeig. Nem Te vagy-e az a szerencsés tudós, aki már több esztendő óta kutatja hajdani vezető embereink ifjúkori és későbbi levelezéseit és azokat a historiai kincseket, melyek egyházi levéltárunkban rejtőznek.

Jakab Elek mondja és Dr. Gál Kelemen tudja, hogy a bő anyag „csak építőkézre vár“, a gazdag erű történeti forrásokat csak felhasználni, formába önteni kell. Kell azért, mert erre egyházunk kötelezve van, mert ezt tovább halogatni, megbocsáthatlan bűn lenne. Ne kérdezzük, ki a hibás! Ne mondjuk, hogy elődeink mulasztásáért mi nem vagyunk felelősök. Legyen elég az a tény, hogy kollégiumunk története várja, hívja a munkás kezét, mert az aratni

való gabona sok s aki learatja, annak fejére aranykalászból tesznek koszorút.

„Hadd jöjjön hát a történet — szól Jakab Elek — és tárja szemünk elé vígasztalan állapotunkat, mert addig javításra magunkat elhatározni nem tudjuk“.

Hadd jöjjenek és béküljenek ki mostoha sorsukkal a Fosztó Uzonik, a Kozmák és kénosi Tözsér Jánosok, a hálás utód kezében. Hadd mozduljanak meg a Keresztény Magvető számtalan lapján pihenő „Egyháztörténeti adatok“. Hadd ébredjenek álmaikból a dicső elődök: a püspökök, igazgatók, papok, tanárok és tanítók. Hadd lássuk megjelenni az alapítók és jóltevők, meleg szívű áldozóit a tudomány és ismeret füstölgő oltára mellett. Hadd sugározzon fényt a bérces haza és unitárius egyházunk multjára azoknak a lelke, kik annyi vész és vihar között nem ingadoztak, hanem híven dolgoztak, hogy Kolozsvárt a legrégebb, a reformáció első szülöttje, az unitárius kollégium dicső történetet véshessen lapjaira.

Kedves tb. Igazgató és iskolai Felügyelő Gondnok Afia, Barátom, én tudom, kiben bizzak, én tudom Te mire vagy képes és azért szólok. Azt is tudom, hogy nem 1—2 esztendő feladata 400 esztendő múltjának föltárása, pragmatikus megírása és az irodalomba beiktatása. Vedd rendelkezésed alá az időt, vértezd föl magadat, amivel szorgalmad és a jó Isten megáldott: tudásoddal és kitarításoddal, és a többit én a jövőre bízom. Én hiszem, hogy egykor, akkor élvezni fogjuk munkád örömét.

Úgy legyen!

D1. Boros György
püspök.

Ihletés és kijelentés.

Nem régiben felolvasást tartottam az U. I. T.-ban, amelyben azt igyekeztem kimutatni, hogy az unitárius vallás nem a pusztán józan ész vallása, hanem a kijelentésen alapszik ¹⁾. A felolvasás után egy országosan elismert író afia bizonyos csalódással kérdezte: „Hát az unitárius vallás a kijelentésen alapszik?“ Nem ütődtem meg az illető neves írónk kérdésén azért, mert a kijelentés körül valóban annyi téves eszme, hamis gondolat és fogalom keletkezett, hogy nem csuda, ha ezek miatt rossz hirbe keveredett. Pedig a vallás és kijelentés egymástól elválaszthatatlanok; mert kijelentés nélkül nincsen vallás. Mint a folyam a forrásból, úgy indul ki a vallás a kijelentésből. Éppen ezért szükségesnek látszik a kérdés tisztázása s a kijelentésnek a hozzátapadt sok hamis fogalomtól való megszabadítása.

A kijelentésen (reválatio, apokalüpszis), általában Istennek minden olyan munkásságát szokták érteni, amely által a maga lényét és akaratát tudtul adja az embereknek. Sokféle út és mód áll az Istennek rendelkezésére, amely által magát nyilvánvalóvá teheti. Ez a teremtett világ a maga csudálatos szépségével és gazdagságával Istenről beszél. A zoltáríró szerint „az egek hirdetik az erős Isten dicsőségét.“ Az emberi lélek megmérhetetlen mélységeivel s különösen a lelkiismeret vezető és iránytadó hangjával, beszédes bizonyossága a mindenütt jelenlevő Istennek. Vagy a történelem gazdag eseményeivel, sokoldalú változatosságával és sok tanúságával lépten-nyomon beszél az isteni gondviselés munkájáról. Ez a természeti kijelentés.

Azonban szűkebb értelemben mégsem ezt az egyetemesen megnyilatkozó isteni munkát és tevékenységet szokták kijelentésnek nevezni, hanem az egyes, Istennel közelebbi viszonyban levő s Istentől különösképpen sugallt és ihletett próféták tanításaiban keresik és találják meg Istennek az emberekhez való közeledését.

¹⁾ L. Ker. Magv. 1931. évf. 52—61. 1.

akaratának kinyilvánítását. Ez a pozitív kijelentés. Ilyen kijelentése Istennek a biblia, amely az ó- és újszövetséget foglalja magában. Az összes keresztény felekezetek elfogadják a bibliát, mint az isteni kijelentésnek a tartalmát, olyan alapnak, amelyen vallási igazságait fölépítik. Azonban már a bibliára, annak keletkezésére, használati módjára, annyiféle felfogása van a keresztényeknek, amennyi a különböző felekezetek száma.

A kath. egyház nem úgy tekinti a bibliát, mint amely az Isten teljes kijelentését foglalná magában. A bibliai kijelentés csak kezdete és kiindulási pontja az Istenhez vezető útnak. Ennek az útnak további folytatása az egyház élete, amelyet megvilágosít a szájhagyomány (tradíció) s amelynek irányát, mint valami mérföldkövek, a zsinati határozatok jelzik. Itt nincs egységes és befejezett kijelentés, hanem az egyház keretén belül a pápai ellenőrzés mellett folytonosan tart s így a kijelentés eggyé lesz az egyház történetével.

A prot. egyházak már a bibliát úgy tekintik, mint amely teljesen, végképpen és örökre magában foglalja a kijelentést. Itt a vallási igazságoknak ezen kívül más forrása nincsen. Isten megmásíthatatlan és örök érvényű akaratát adta tudtúl az íróknak s így az embernek más feladata nem lehet, mint hogy ezen kategórikusan kijelentett isteni akarat előtt meghajoljon. Mivel ilyen komoly és nagy jelentősége van itt a bibliának, azért annak a keletkezése is Istennek teljesen transcendens közreműködésével történt. Itt nyomul előtérbe az ihletés (inspiratio) tana. A prot. ortodoxia, hogy álláspontját megingathatatlaná tegye, annyira ment, hogy az ihletést olyan nagy mérvűnek állította, hogy az Isten mintegy kézen fogva vezette a bibliai írók tollát, hogy nem is írhattak volna egyebet, mint amit leírtak. Ez a szó szerinti ihletés (verbalis inspiratio) tana. E szerint a bibliának minden szava, sőt minden betűje csodálatos módon Istentől származott. Sőt annyira ment ez az irányzat, hogy az ihletést még a héber pontoszásra is kiterjesztette.

Ennek a felfogásnak visszasságai hamar kitűntek. A bibliai kritika könnyen megállapíthatta, hogy a bibliában található ellentmondások, emberi tévedések, ismétlések, stb. nem származhattak közvetlenül az Istentől. Emellett a bibliának a folyton előrehaladó tudományos felfogással való összeütközései arra indították a prot. teológusokat, hogy újabb s a modern gondolkozással megegye-

zőbb alapot keressenek a biblia ihletésére és a kijelentésre vonatkozólag. Így fejlődött ki a teológusok között egy hosszú irodalom, amely amíg egyfelől az ihletést és kijelentést fenntartani akarta, addig másfelől ezeknek olyan magyarázatot kívánt adni, ami a tudománnyal sincsen ellentmondásban, de a vallásos érzést is kielégíti.

Mindenek előtt a prot. ortodoxiának az ihletés és kijelentés tanában feltételezett isteni csudás működés volt az, ami a modern tudománynak ellene mondott. Ez a tudomány, t. i. csudát nem ismer. Mert mi a csuda? Nem az olyan esemény, aminek okát, természeti összefüggését nem értjük, hanem az, ami a természet törvényeivel ellenkeznék. Ilyen pedig nem történhetik. Isten nem egy a világgal, de benne él (immanens) s nem csudák, hanem a világ rendje által teszen bizonyosságot magáról. Éppen ezért az ó- és új-testamentumban elbeszélt csudákat nem lehet Isten kijelentésének minősíteni s azok nem lehetnek az Isten szószerinti kijelentésének a gyümölcsei. A modern időknek ezek a megállapításai alapján megrendítették a prot. ortodoxiának az ihletésről, kijelentésről és a bibliáról szóló supranaturalista felfogását. Alapos kétségek támadtak az iránt, hogy az Isten az önmagáról való bizonyosgtételért felforgatná a természet és világrendjét. Ebből a felfogásból született meg a naturálizmus néven ismert másik szélsőséges irányzat, amelynek legerőteljesebb hajtása a racionálizmus. Ez az irányzat már kiküszöbölt a vallásból mindent, ami az értelem által meg nem fogható és ki nem magyarázható. Túlbugzalmában annyira ment, hogy eldobta a biblia tekintélyét. Nem fogadta el a bibliai kijelentést s a vallási igazságok egyetlen kútforrásává az észet tette. Figyelmen kívül hagyta a vallás történelmi jelentőségét s tisztán bölcséleti alapokra kívánta helyezni a kereszténységet.

A supranaturálizmus és a naturálizmus, illetve a racionálizmus két szélsőséges álláspontja abban áll, hogy az egyik a kijelentést s az ezen alapuló vallást teljesen emberfölötti, csodás, történelmen kívüli jelenségnek tünteti föl, amely kizárólagos isteni munka, a másik pedig az isteni erő kizárásával pusztán emberivé teszi s a történelem természetes gyümölcseinek tekinti. Az első az embert s az emberi igazságokat teljesen figyelmen kívül hagyja. Az embert pusztán gépnek, értéktelen szerszámnak tekinti. A második pedig az embert isteníti s minden teremtő és kezdeményező erőt az emberre ruház.

Eme két szélsőséges felfogás kibékítésén s egy egységes álláspont megteremtésén fáradoztak az újabb kor keresztény teológusai s így keletkeztek az ihletés és kijelentésről azok a különböző nézetek, amelyek, ha nem is oldották meg teljesen a kérdést, de megbecsülhetetlen anyagot hordottak össze annak tisztázásához.

A bibliai kritika fejlődésével könnyű volt belátni, hogy a szentírásban sok hamis idézés, sok történelmi, időszámítási, földrajzi és csillagászati tévedés van. Miként egyeztethető ez össze az ortodoxiának az ihletésről és kijelentésről szóló tanításával? Hiszen e szerint Isten úgy áll előttünk, mint aki tévedett vagy szándékosan hamis adatokat diktált volna a bibliai íróknak? Ezt a mély szakadékot már *Tholuck* úgy hidalta át, hogy külömbséget tett a szentírásban található világi tudomány és vallási igazságok között. Az ihletés tanát csak az u. n. „üdvigazságokra“ nézve ismerte el s így a kijelentés tartalmát is csupán ezekre vonatkoztatta. Míg a más természetű közlések emberi dolgok s így azok nincsenek kivéve a tévedés alól. A kereszténység alapja tehát Istennek ez a „részleges“ ihletése és kijelentése lehet. Azonban ezen részleges ihletés és kijelentéssel szemben ismét kézenfekvő az a kérdés, hogy Isten, ha egyik téren megmondotta az embernek a maga akaratát, miért nem mondotta meg más téren is? Hiszen Isten előtt minden jószándéku emberi törekvés kedves. Miért van az, hogy egyfelől teljes világosságot gyújt, másfelül pedig teljes sötétségben hagyja az embert?

Ennél mélyebb alapon fogta meg a kérdést *Ullmann*, aki már azt a kérdést tette vizsgálat tárgyává, hogy miután az ihletés és kijelentés nem mindenben isteni mű, milyen része van benne az Istennek és milyen az embernek? Vagyis a keresztény vallás mennyiben supranaturális és mennyiben racionális? Felelete erre a kérdésre az volt, hogy „a kereszténység lényegében isteni, alakjában emberi; eredetében isteni, de megvalósulásában emberi“. Azonban már arra a kérdésre nem tudott feleletet adni, hogy az isteni kezdet hogyan, miképpen és mikor ölt emberi alakot? Hogyan járul hozzá az emberi az istenihez, ha már kezdetben is nem voltak együtt? Hiszen az isteni csak istenileg, az emberi csak emberileg fejlődhetik tovább, mint a mag csak az ő lényegének megfelelőleg fejlődhetik?

Az így keletkezett dualizmust *Martensen* az által vélte el-

enyésztetni, hogy két kijelentést vett fel, u. m. alsóbb és felsőbb rendűt. Az alsóbb rendű az ész által történik, a felsőbb rendű a Krisztus által, de ugyanaz a logosz jelenti ki magát mindenütt. Éppen ezért a kettő között csak fokozati különbség van, de elentmondás nincsen.

Rothe már szoros különbséget tett a kijelentés és a biblia között. Szerinte a kijelentés maga isteni mű, de a biblia csak okmánya a kijelentésnek s mint ilyen emberi munka. Az ihletés bizonyos időhöz van kötve s jelenti az írást megelőző lelki emelkedettséget, amelyet nem lehet az írás tartama alatt is megmaradó állapotnak minősíteni s így a tévedést nem zárja ki. Így a kijelentés természetfölötti isteni mű, de az írás emberi és történelmi okmánya.

Mindezen jóindulatú törekvéseken meglátszik az, hogy két véglet között vergődnek. Egyik oldalon áll az Isten, másikon az ember. Egyfelől a tárgy, másfelől az alany. Egyfelől a biblia, másfelől az emberi öntudat. E két véglet között keresik az egyesítő kapcsolatokat s az egyik az isteni, a másik az emberi oldalon tesz engedményeket, de az annyira kívánatos egységet egyiknek sem sikerült megteremtenie. Ezt az egységet a *Hegel* és *Schleiermacher* teológiájában találjuk meg, akik az isteni immanentia álláspontjára helyezkedve, nem kívülről jövő kijelentést kerestek, hanem Istennek az emberi lélekben megnyilatkozó erejében látták azt a belső folyamatot, amelyen Isten bizonyosságot tesz önmagáról. Így az isteni és emberi egybeolvadt s csupán mint ugyanazon folyamatnak kettős megnyilvánulása jelentkezett. *Hegel* és *Schleiermacher* felfogása között mégis az a különbség volt, hogy míg az első szerint az ember felfogó képessége, addig az utóbbi szerint az érzelem az, ami megragadja a kijelentés igazságát. Így az írás, a betűk és dogmatikai formulák helyett az egyén kerül a vallásos élet középpontjába s az ő lelkén keresztül lesz nyilvánvalóvá az Isten akarata. Evvel a felfogással eltűnnek az ihletésről és kijelentésről alkotott csodás nézetek egyfelől, de másfelől megmarad a biblia tekintélye, mint a kijelentés történelmi kútforrása.

Amidőn az isteni és emberi hosszas vergődés után megtalálta nagyjában a békekesség föltételeit; amidőn a vallás és az emberi lélek között a kívánt összhang helyreállott; amidőn az ihletés és kijelentés megszabadult a csodás képzeletektől, akkor indult

meg a legújabb teológiai irányzat, amely a református *Barth Károly* nevéhez fűződik, amelyet most „reformátori“, majd „transzcendentális“, majd pedig „dialektikai“ teológiának neveznek. Ez a teológia mind szélesebb hullámokat vet s mint Európa többi országában, itt Erdélyben is érezteti hatását. Kiindulási pontja az, hogy a liberális teológia, mely az isteni immanencia alapján áll, annyira beleveszett a modern kultúra szövedékeibe, hogy a keresztény vallás igazi tartalma egészen kiveszett belőle s nem a teológia hanem a humanizmus érdekeit szolgálja. Éppen ezért a keresztény teológiának, ha meg akarja menteni az evangéliumot, vissza kell térnie a reformáció, helyesebben a Pál — Augustinus — Kálvin álláspontjára, amely állásponton az ember jóra képtelen, tehetetlen és bűnös lény. Ez az ember nem beszélhet semmit Istenről. Istenről csak önmaga beszélhet. Istennek a beszéde az igazi kijelentés. Ez a kijelentés az Isten ígéjében tárgyilag jelenik meg. A teológia tárgya csupán Isten és az ő ígéje lehet. De miképpen szól Isten az emberhez? Miképpen lehetséges az Isten kijelentése? Ez csak csoda által történhetik. Úgy ha a lehetetlen megtörténik, ha az Isten emberré lesz. Így lett emberré az Isten örökkévaló logosza a Krisztusban, hogy általa az Isten önmagáról csoda útján bizonyosságot tegyen. Ennélfogva a kijelentés tartalma a szentírásban található Isten ígéjében van. De azért Istent és az ő akaratát nem kell a szentírásban keresnünk, hanem az élő ígében, a logoszban. A szentírás szavai és mondatai csak annyiban bírnak az emberre jelentőséggel, amennyiben a logosz-Krisztusról bizonyosságot tesznek. Ennek alapján a teológiából ki kell törölni minden emberi vonást s azt teljes mértékben az Isten beszédére kell alapítanunk vagyis az eddigi anthropocentrikus teológiát teocentrikussá kell tennünk.

Ez a teocentrikus teológia küzd a vallásban minden olyan befolyás ellen, ami az ember részéről származhatnék. Nem ismeri el a felvilágosodás, a szabadság és fejlődés befolyását. Kizárja a történelem, a pszichológia, az élmény és más emberi és lelki jelenségek befolyását. Ezek útján és ezek által soha senki el nem jut a kijelentés igazságaihoz s utól nem éri az evangéliumi kereszténységet, amely tisztán és kizárólag Istennek önmagáról adott örökkévaló szavában ismerhető fel.

Nagy kérdés hát az, hogy ezt a teljesen isteni művet miképpen fogja fel, miképpen teszi magáévá a tehetetlen ember? Egyet-

len út kínálkozik számára: *a hit*. Azonban ez nem ő tőle származik, hanem a kijelentés „egy része”. Pszichológiailag „a hit vákuum, melynek tartalmát nem az ember, de az örökkévaló Isten ad.”¹⁾ Ez a teocentrikus dialektikai teológia úgy tekinti magát, mint az eddigi teológiai tudományok korrekтивumát, mint amely megtalálta a keresztény vallás objektív alapját s ezáltal képes a teológiát megmenteni, minden szubjektív emberi tartalmától és visszaadni önmagának.

A fentiekben vázlatosan megismerkedve az ihletés és kijelentésről alkotott különböző felfogásokkal, az előtt a kérdés előtt állunk, hogy azok közül melyiket tegyük magunkévá? Talán elfogadjuk a kath. vagy a prot. orthodoxia tanát? Vagy szakít a ezeknek a modern kor világnézetébe be nem találó felfogásával egészen eldobjuk az ihletés és kijelentés isteni oldalát s teljesen az emberi értelemre bízunk a ker. igazságok megtalálását? Vagy megelégedjünk valamely tetszetős dogmatikai formulával? Vagy végül a dialektikai teológia teljesen transcendens világába kapcsolódva, lemondjunk az embernek Istentől adott hivatásáról!

Nekünk nincsen semmi okunk arra, hogy a fejlődés örök törvényét megtagadjuk; hogy a történelmet visszacsináljuk s a legkiválóbb embereknek az isteni ihletés hatása alatt elért eredményeit semmibe vegyük. Semmi okunk nincsen arra, hogy a kijelentés emberi vonásait figyelmen kívül hagyva, a katolicizmus egyedül üdvözítő álláspontjára helyezkedjünk. Mi hiszünk az Isten mindenható hatalmában s alázattal hajlunk meg örök dicsősége előtt. De éppen ez az élő Istenben, az emberiség közös, szerető Atyjában való hitünk sugja, hogy higyjünk az emberben is. Higyjük, hogy az ember az Isten teremtménye, akit nem csupán bűnre és kárhozatra teremtett, hanem egy gazdag lelki világgal is megáldott. E gazdag lelki világ birtokában nem csupán bámulója Isten dicsőségének, hanem segítője és előmozdítója is lehet az Örökkévaló nagy és szent céljainak. Ez az emberi lélek titokzatos mélységeket rejt magában. Isten, aki mindenütt jelen van, bizonyára jelen van a lélek mélységeiben is és amiképpen életre hívja a magában elrejtve levő apró csirákat, úgy láthatatlan hatalmával érinti a

¹⁾ Dr. Tavaszy Sándor: „A kijelentés feltétele alatt” Cluj-Kolozsvár. 1929.

bennünk szunnyadó csirákat is. Nem kívülről, a messzi távolokból szól hozzánk, hanem legtítkosabb bennsőkben sugall, vezet, irányít és életre hívja azt, ami áldott érintése nélkül örökre halva maradhatna. Neki nincsenek választott gyermekei. Mindenkihez ad, mindenkihez szól, mindenkihez nyújtja atyai segítő kezét. Igaz nem mindenki hallja meg az atyai beszédet, nem mindenki fogja meg a feléje nyújtott segítő jobbot. Csak akinek van füle a hallásra, az hall. De ahol meghallják szavát, ahol megnyílik a szív jósága harmatának a befogadására, ott születnek az ihletés pillanatai, azok a pillanatok, amelyekről *Jean Reville* így nyilatkozik: „Vannak pillanatok életünkben, amikor az idő és tér korlátait nem érezzük; amikor elragadtatásunkban önmagunkon felülemelkedve, önzésünket levetkezzük, hogy teljesen beleolvadjunk az egyetemes életbe s annak életét éljük, mindazonáltal megtartva a mi külön életünkről való öntudatot. Vannak pillanatok, amelyek önmagukban fölérnek egy örökélettel, az isteni gyönyörnek pillanatai, amikor nem érezzük gyarlóságunkat, bűnünket, szenvedéseinket; szent pillanatok, amikor lelkünk heve által az égig ragadtatva a határtalan szeretettel érintkezik s eggyé leszünk a nagy egyetemmel, amely visszasugárzik lelkünkben szintugy, mint ahogy mi abban elmerülünk. Vannak szerencsés pillanatok, amikor az igazság ellenállhatatlanul hatalmába ejt, amikor a jó szeretete annyira átalakít, hogy úgy tetszik mintha az saját természetünknek a'kotó része lenne. Vannak pillanatok, amikor Isten kijelenti magát nekünk, amikor megismerjük őt, amikor bennünk érezzük élni, amikor a világot betöltő világosság lényünk mélyéig beragyog“. Ezek az ihletés nagyszerű pillanatai, amelyekben az Isten és az ember összetalálkoznak. Az ilyen szent találkozásokból születnek az emberi nagy cselekedetek, a költészet és művészet remekei, a próféták meglátásai, a vallási intuíciók. Ez a találkozás a legteljesebb volt Jézusban, akinél nem csupán ideiglenes hangulat, hanem állandó életnyilvánulás volt. Ennek az életnyilvánulásnak áldott gyümölcse az evangelium, amelynek szerzője azt mondhatta magáról: „Én és az Atya egy vagyunk“.

Azonban Jézusnak e világban való megjelenése nem csoda által történt, hanem a történelem természetes folyamának a szüleménye. Isten nem csupán benne és általa jelent meg a világban. Lelkének ereje, beszédének hatalma kezdettől fogva ihlette az embert, olyan mértékben, amint azt a kultúra különböző fokán álló

ember elviselhette. Teljesen igaza van Bunsennek, aki szerint a kijelentés nem Jézussal, nem is a zsidó néppel kezdődik, hanem eggyé olvad a vallás történetével. Állandó és folytonos, amiként az Istennek semmi más munkája sem szünetel. Ezért előttünk nem az emberré lett Isten, a Logosz-Krisztus a kijelentés, hanem Istennek a történelemben az ember által megnyilvánult bizonyágtétele. Ennek az isteni bizonyágtévesnek legbecsesebb okmánya a biblia, amelyet Istentől ihletett emberek írtak emberek számára. Azonban éppen azért, mert külső formájában emberi mű, csalhatatlannak nem modható. Amiképpen emberek írták, úgy emberi úton lehet és kell felfogni, megérteni és mindenképp fölépni. Ide nem elég a puszta hit, ámbár ez a legnélkülözhetetlenebb emberi fölépítés. Nem elég a józan ész, ámbár az igaznak és hamisnak a megkülönböztetésére ez az igaz út. Nem elég az akarat, ámbár e nélkül magunkévá nem tehetjük igazságait. Ide az egész ember kell a maga összes lelki tehetségeivel, szellemi erejének minden odaadásával, vagy más szavakkal meg kell élnie a biblia igazságait. Így születik a vallási „élmény“, amely által élő valósággá lesz az íge, életre kelnek a holt betűk s megtisztulnak a múlt homályos hagyományai. Így lesz élővé a vallás s így hálál tovább az isteni kijelentés, hogy beigazolódjék Jézus mondása: „még sok dolog van, amit nektek mondanom kellene, de azt most el nem hordozhatjátok“.

Igaz, hogy a vallásnak és kijelentésnek az emberi élményre való helyezésével megszűnik annak kizárólagos objektív alapja s helyet talál benne a szubjektív én, amelyet olyan sokszor és sokan vetettek szemére a protestánsizmusnak. De evvel együtt megszűnik az élettelen dogmatizmus, a betűk imádása, amely megkövesíti a vallást, szabaddá lesz az ember a lelki bilincsektől, megnyílik a fejlődés útja s a vallás ismét az lesz, amivé Jézus tette: *lélek és élet*. Ezen az alapon megvilágosodnak előttünk az evangélium igazságai s nem csupán mint csillogó eszmények ragyognak előttünk Jézusnak testvériséget, békességet és szeretetet hirdető igéi, hanem életre kelnek és megvalósulnak életünkben. Ez az igaz kereszténység lényege, s ebből a talajból táplálkozik a mi unitárius vallásunk, amely nem állít áttörhetetlen korlátokat a lélek elébe, hanem szabaddá teszi előtte az élő Istenhez vezető utat, akit mindenki megtalál, aki lélekből keresi s aki mindenkihez szól, aki Őt megtalálta.

Vári Albert.

Brassai egyénisége és jelentősége.

Brassai egyéniségét megrajzolni, tudományos működésének széles területeit megvilágítani többen megkísérelték. Boros élete pályáját írta meg, Fitz József szintén. Kövály a hálás tanítvány bámuló és tisztelő szeretetével igyekezett képet nyújtani erről a csodálatos emberről, erről a nagy tanítóról, aki a tudományok egész sorában mester volt s majd mindenikhez értett. Kozma Ferenc esztétikai és zeneművészeti szempontból igyekezett közelebb hozni őt hozzánk s megértetni velünk. Concha a tisztelő barát lelkével rakosgatta össze azokat a vonásokat, amelyekből végre is — őszintén ismerte be — nem tudta kialakítani azt a képet, amely Brassai nagy alakjáról lelkében élt. E sorok írója fiatalkori tanulmányában a filozófust szerette volna és akarta az olvasó elé állítani.

Végig tekintek ezen az irodalmon s felteszem a kérdést: van-e az ő nagy életművéhez méltó élet- és jellemrajz róla a fennebbiekben? Resignációval kell felelnem a kérdésre: nincs. Amit a fennebbi sorokban én próbáltam adni, az is csak töredék, csak részlet, csak adatok és vonások gyűjteménye egyénisége, szellemi alkata rajzához. Az ő széles területekre kiterjedő munkásságának csak azok a töredékei, amelyek főleg az iskolával és az anyanyelv ügyével függnek össze. 13 éves romániai életünk és az iskoláért folytatott küzdelmünk magyarázza ennek a szempontnak kiemelését. Hol van az ő botanikai, fizikai, matematikai, földrajzi, klasszika-filológiai, sőt politikai tudományok terén végzett működésének méltatása? Olyan polihistor kellene e feladatra, amilyen ő volt s amilyennek utolsóként siratta el őt a tudományos akadémia elnöke. A tudományok fejlődése s az emberi elme fogyatékos átfogó képessége miatt — úgy látszik — megoldatlan marad ez a feladat. Vagy a munkamegosztás elvét alkalmazva, megannyi szakembert kellene megbízni e munka elvégzésére.

Minden lelki fejlődés két tényező eredője. Egyik az öröklött készségek és diszpozíciók. Másik a környezet, a milieu. Hogy a két elem közül a fejlődés folyamán melyik érvényesül jobban, az a diszpozíciók és környezet egymáshoz való erőviszonyától függ.

Mit örökölt Brassai szülőitől? Goethe azt mondja, hogy apjától külső alakját, anyjától a költői tehetséget (die Lust zu fabulieren) örökölte. Goethe óta divattá lett nagy embereknél az öröklésnek azt a rendjét keresni és megállapítani. Brassaira nem talál ez a megállapítás. Inkább az ellenkezője. Anyjáról, kiről különben szükösen és hézagosan folynak adataink, tudjuk, hogy kora mivelt középosztálybeli női szellemi színvonalát nemcsak elérte, hanem meg is haladta. Azt is olvassuk Borosnál, hogy sovány, magas termetű nő volt, aki a rántás kavargatása közben is újságot olvasott, de azért a rántást nem égette oda. A virágért is rajongott és szorgalmas kertésze volt virágos kertjének.

Brassai az átlagot jóval felülhaladó magas és aránytalanul sovány termetét, a virágok szeretetét tőle örökölte. És valamit talán az állandó és kifáradhatatlan olvasási és tanulási vágyából is.

Apja egyike kora tudományra leginkább szomjazó, legtöbbet olvasó, új könyvekért sokat áldozó papjainak. Valósággal falja azokat a könyveket, melyek nyugat felől a tudás, ismeretek, az új felfedezések csatornáiként a könyvpiacra megjelennek. Kora papjai között Kozma Gergellyel, Szabó Samuval első, aki nem elégszik meg az iskolából kapott tudással, hanem szakadatlan olvasással akar lépést tartani a tudományok haladásával. Nálunk első, aki a filantropisták írásait olvassa, nézeteiket lelkesedéssel üdvözi és teszi magáévá. De nemcsak maga olvas és tanul szüntelenül, hanem ismerőseit is szüntelenül erre buzdítja. Sebes Pál torockói rectort kérve kéri, inti, buzdítja, szünet nélkül nógatja, hogy könyveket hozasson s olvassanak és tanuljanak, nehogy elmaradjanak „az idő geniusától“. Nincs nagyobb bánata és szomorúsága, mint az, hogy szegény, hogy nem adhat ki eleget könyvekre s „más ekéjével kell szántani“, mit úgy kell értenünk, hogy másoktól kell könyveket kérnie olvasásra, mert maga nem veheti meg.

Brassai az olvasás és holtig tanulás szenvedélyét kétségtelenül apjától örökölte.

Apja előbb torockói, majd torockószentgyörgyi mester, apósa halála után utóbbi helyen pap. Ez állásaiban sohasem volt nyugodt, megelégedett élete. Hívei folyton vádaskodtak ellene. Többször végeznek püspöki és esperesi vizsgálatot ellene, melyek semmi hibáját nem találják s mégis hiába intik a gyülekezetet békességes életre. A végén távoznia kell s egy hasonlóan nagy könyvbarát,

Gedő József közbenjárására kap állást Szentmihályfalván. Ő maga nem emel vádat, sőt nem is védekezik, hanem keserű hangon írja barátjának, Sebes Pálnak, mesterével: Bocsáss meg nekik, mert nem tudják mit cselekszenek. És abban a tudatban, hogy ártatlan, mint a ma született gyermek, azzal vigasztalja magát, hogy senki sem próféta a maga hazájában. Az apa ez életsorsa meglepő hasonlósággal ismétlődik fia életében.

Apja a gazdasággal sohasem törődött; olvasmányai, elméleti érdeklődése annyira lefoglalták, annyira elfordították lelkét e világ gyakorlati dolgaitól, hogy a papi házon a fedelet pusztulni hagyta, melyen az eső becsepegett s inkább tettek mindannyiszor edényt az eső felfogására, hogy sem hiveit a lakás karbantartására vagy a kepe megfizetésére szorítsa.

Anyagi érdekeinek ez a semmibevevése más formában fia életében is állandóan vissza-visszatér. Ime ez az, amit Brassai születésével e világra hozott: éles értelem, hibátlanul járó logika, a tudomány, művészet és közgazdaság kérdései iránt való nyugtalan és kielégíthetetlen érdeklődés, fáradhatatlan akaraterő, szorgalom és kitartás, ami egy nyolcadrésnyi száz örökség. Puritán tiszta erkölcsi felfogás és gyakorlati életfolytatás.

És mit adott a környezet az ő egyénisége kifejlődéséhez. Brassai a szó szoros értelmében autodidakta volt. Ezt nála úgy kell érteni, hogy az autodidakszis nem az iskola elvégzése után s a hivatás betöltése folyamán történik, hanem már az iskolai kor elejétől. 11 éves koráig atyja tanítja otthon. De hogy. Rousseau utasítása szerint: *úgy neveljünk, hogy ne neveljünk*. Jóformán teljesen magára hagyja, még a betűk megtanulásánál is. Iskolába akkor adja, mikor maga pap lesz. A falusi iskolát elvégezve, 1813 őszén Kolozsvárra kerül. Itt kétszer is kénytelen félbeszakítani tanulását, egyszer az éhínség idején, mikor útszínáló lesz. Aztán rövid ideig Enyeden tanul. Megint visszatér Kolozsvárra, de nemsokára nevelőnek megy. Aztán megint vissza a kollégiumba, hol végül 1821-ben osztály-bizonyítványt kap, de nem abszolutoriumot, mert a történelemből nem tett vizsgát.

Már iskolai pályája is eléggé homályos, de az 1825-től 1832-ig eltelt idő, mikor nevelősködött, „homályban van az élet-rajz írója előtt“, mondja Boros (48. l.) s hozzá teszi: „Nagyobb lendületet semmi sem adott Brassai életének“. Ez a kor, ez az előttünk homályba vesző kor az igazi előkészület, az igazi auto-

didaktikus kora, a megvilágosodás kora, a damaszkusi út, mikor világos lesz egyszerre előtte hivatása.

Mit kapott Brassai az iskolától?

Egy kis latin nyelvismereten kívül jóformán semmit — legalább építő, pozitív irányban semmit. Annál többet negatív irányban. Ott látta először, hogy milyen az iskola s jött tudatára annak, hogy milyenek nem szabad lenni; ott szerzett impulzusokat arra, hogy a korszellemhez közelebb kell hozni. A II. Ratio lényegében egy Ferenc szellemében készült reakcionárius mű s bár a prot. egyházak sohasem ismerték el kötelező erejét, mégis hatással volt iskoláikra. A magyar iskola II. József németesítő kormányzása után feléledt s rövid ideig tartó nemzeti felbuzdulás után hosszú időre megint a tespedés, a szellemi letargia állapotába sülyedt vissza. II. József után majdnem félszázadig egyetlen nagyobb jelentőségű öntudatos, korszerű lépés sem történik a modern idők szelleme és kívánalmi irányában iskolánk életében. Brassai egy kedvetlen iskolai mult után kilép az iskolából és tulajdonképpen akkor kezdődik az ő tudós készülése az életre. Amint iskolai pályája nem volt normális és sablonos, tanárságra készülése sem szokásos. Ő nem ment a kollégium végzése után külföldre, mint a többiek, hanem eltűnik szemeink elől egy évtizedre s míg neveléssel és „klavier mesterséggel“ keresi kenyerét, egyszerre mint kész, kiforrott itéletű, széles és alapos ismeretekkel rendelkező tudós író jelenik meg ismét. 1832-ben egy páratlanul értékes esztétikai értekezéssel lepi meg a világot. Kolozsvár tudós társadalmi köre egyszerre felfigyel az alapos képzettségű fiatal tudósra, aki bátor és merész és meg nem félemlített hangon hirdeti a reform, a haladás, a szabadelvűség eszméit s ezzel eljegyzi magát a Metternich reakciós kormányzása által megfélemlített aulikusokkal szemben a nemzeti irányú kulturális haladás ügyének. Innen magyarázható az a pártoskodó harc és küzdelem, amely megválasztása körül folyt. Innen magyarázható az a sajtóságosan ferde helyzet, melybe felsőbbségével és tanártársaival szemben került. Mind világosabbá lesz előttem, hogy Brassai soha egy pillanatig sem volt kedvelt személy a „hivatalos egyház“ előtt. Az az ellentét, amely ma is sajnosan fennáll a „központ“ és a „vidék“ között, akkor is létezett, csak más formában és más név alatt. A levéltár erre vonatkozó iratai arról győznek meg, hogy a vidék valósággal följongott örömeiben, amikor hírért

vette megválasztásának s még hangosabban akkor, mikor a korondi zsinat hirtelenében s kellő tárgyalás nélkül elfogadott tantervi reformja a főgondnok vitája következtében lekerül az egyházkörök-höz hozzászólás végett. Az ujjongó lelkesedésnek az a hangja nem a tanterv-reformnak, hanem a vaskalapos és félénk aulikusokkal szemben a liberális és nemzeti irányú megmozdulásnak szólt.

S ha ferde és félszeg volt a helyzete főhatóságával és tanártársaival szemben, annál melegebb és ragaszkodóbb volt a viszony közte és az ifjuság között. De nem adatott meg neki az a boldogság, hogy a ragaszkodás melegségét őszinte szívvel viszonzza. Visszatartotta az a gondolat, hogy tüntetés és tanártársai hideg magatartásával szemben kihívás számba vehetik. Nem akarja kihasználni előnyeit tanártársai hátrányára. Azért, hogy mikor az ifjuság fátklyás zenével tiszteli meg és szónoki magasztaló szavakkal üdvözli, egész válasza ennyi: Jól éljenek! A kortól elmaradt sötét szellemű és aszkétai szigoruságú törvények revíziójára bizottságot alakítanak. A kidolgozott törvények nem elégitik ki az ifjuságot. A kihirdetésre az auditoriumba lépő gondnokot és igazgatót iszonyú zajjal és lábdobogással fogadják, úgy hogy megijedve vonulnak vissza. Elrendelik a kapuk bezárását és böjtöt. Délután Brassai jelenik meg a főhatóság rendeletének végrehajtására. Beszédet intéz hozzájuk, és csodák csodája! Megértéssel fogadják s csendesen hallgatják végig. Tudott szívükhöz és értelmükhöz szólni, mert nemcsak ismerte az ifjui lélek vágyait és kívánságait, hanem el is ismerte azokat. Tanártársai s a consistorium nagytekintélyű öregjei az Olympus magaslatán és tekintélyt erőltetve magukra álltak az ifjuság elébe. Ez a magatartás a középkori mentalitás kifejezése volt s minél feszesebb formákban nyilvánult, annál távolabb állott az ifjuságtól, melyet ellenállásra s különböző kihágásokra ingerelt. Az folyt az iskola falain belül kicsinyben, ami künn a politikai közélet mezején. Mert hogy az iskola, miként ma is, akkor is a közélet képét mutatta s a társadalmi közszellem kifejezése volt. Brassait nem véletlen sodorta közvetítőnek a maradi öregek és a forradalmi szellemű ifjuság közé, hanem történelmi elfogultságoktól mentes, a tudomány művelésétől élesített szabad szelleme. Nem volt ő forradalmi szellem, aminek ismételtelen kikiáltották és beárulták s amivel működése elé folytonosan gátat vetettek. Két évi tanárkodás után igazgatónak választják. A két évi ciklus letelte

után nem kap többséget. Nem érzi bántva magát, sőt még büszgőbb lélekkel és fáradhatatlanabb munkával lát nevelő hivatásához és tantervi reformjához. De mi ma majdnem száz esztendő múlva csodálkozva kérdezzük: miért e mellőzés? A kérdésre nem tudunk más feleletet, mint azt a valószínű feltevést, hogy féltékenység játszott közbe az egyház vezetősége részéről. Féltékenyek voltak messze kimagasló tanultságára s féltették az intézetet a szerintök tulságosan szabadelvű haladás veszélyétől. Másképp nem érhető Daniel főgondnok történelmi szerepe sem. Ő volt az, aki mások figyelmeztetése után Brassait javaslatba hozza s az is ő volt, ak tantervi javaslata zsinati elfogadása ellen tiltakozott s a dolgot a főkormányzókhoz feljelentette.

De más okaink is vannak, amelyek azt az állítást igazolják, hogy ő sohasem volt a vezető emberek előtt igazán kegyben. Szerény anyagi viszonyaihoz képest sokszor és nagy összegeket áldozott az iskolának a nevelés és tanítás ügyének elővitelére. Saját költségén egyik helyiséget fizikai tantermműl rendezte be. A consistorium kifogást emel az ilyen kezdeményezés ellen. És milyen okon? Mert nem jelentette be előre akaratát és nem kérte ki előre beleegyezésüket. Az ilyen feljegyzésekre értelmetlenül bámul az olvasó s okokat keresvén nem talál más magyarázatot, mint azt, amit Goehe úgy fejez ki, hogy a gondviselés gondoskodott arról, hogy a fák ne nőjjenek az égig. Itt a gondviselés szerepét a consistorium játszotta.

Brassai elfogulatlan szabad szelleme közéleti pályája kezdetén abban nyilvánul, hogy semmit sem respektál, ami külső és értetlen konvenció és szokás a multból átjő. S ezzel az első fellépésével új formákat, új színeket visz bele abba az életbe, melynek kimérttségétől és élettelen sablonaitól a gondolkozók már megcsömöröltek. Nemcsak a tanulónak, hanem a tanárnak is elő volt írva a külső megjelenés formája. Beretvált, tekintélyt parancsoló, merev arc, hosszú fekete ruha. Ő szakállasan s esetleg otthon viselt házi ruhájában, mosolygó, barátságos arccal jelenik meg az órákon. A 60-as években, mikor a divat a magyar ruhát írta elő, ő frakkot ölt, később a 80-as években durva condra-posztótból készült kabátot vetett vállára. A tanárok a rokokó kimért feszességének szellemében domine kifejezéssel szólították meg a diákokat, ő barátomnak, öcsémnek. Csak vissza kell gondolnunk diáki életünkre,

hogy meg tudjuk ítélni, minő meghitt, barátságos közeledést és viszonyt jelent ez tanár és tanítvány között.

Brassai csodásan gazdag lelki életet élt. A lélek három irányú működése közül az érzelmi élete látszik szegényebbnek. A szegény papi család puritán élete, iskolázásának örömeiben és élményekben szegényes és nélkülözésekkel teli éveit, kenyérkereset érdekében megszakítása, nevelői pályája, később rideg agglégényi élete, a meghitt, meleg családi otthon nélkülözése valóban nem az a légkör, amely az érzelmi élet fáját benne terebélyessé nevelhette. S mégis azt állítani, hogy érzelmi élete szegényes volt, nem fedi az igazságot. Hosszu életében nem találtam egyetlen egy mozzanatot sem, mely az önzésnek leghalványabb nyomára enged következtetni. Ellenkezőleg, egész élete ragyogó példája annak, hogy soha egyéni, önző érdekek nem vezették. Hermann Ottó túlradó örömmel és hálával állapítja meg, hogy csupa szív embere volt. Szeretét kiárasztja barátaira, ismerőseire, ezek családjaira, gyermekeire s valóban megható, hogy ez a szeretet néha milyen ügyefogyott formában, de minő áldott belső melegséggel és gazdag áradással nyilvánul. És figyeljük meg, hogy ennek az igazi, jó és szegény embernek minő gazdagon és bőségesen nyilvánul áldozatossága, mikor szegény, de tehetséges ifjak felsegítéséről, művelődési útjukon anyagi akadályok elhárításáról, kulturális intézményeknek hivatásuk betöltéséhez segítéséről van szó. Valóban az a megfélemlítő, nem vonzó és darabos külső melegen érző, a szegényért áldozó részvétellel telt jó szívet takar.

Értelmi élete, gondolatvilága bámulatosan gazdag: akarata edzett, acélos és egész életét meghatározóan erős.

Iskolája csak arra volt jó, hogy megnyissa szemét a látásra, a magyar ugar egész területén eléje táruló hiányokra, hibákra, a nyugattól való elmaradásunk szomorú látványára. Ez a szomorú élmény őt nem csüggesztette, hanem példátlanul széleskörű és elmélyedő tanulásra serkentette. De ez a tanulás nem amolyan l'art pour l'art-féle munka volt a maga kedve és szeszélye kielégítésére, hiusága legyezgetésére, hanem igazi értelme és valódi lényege szerint: gyakorlati irányú; a magyar nemzet minden irányú művelődési ösztöne felébresztésére és kielégítésére irányuló. Kisebb körben s a tudomány terén olyan szabású törekvés, mint a Széchenyié a testvérhonban s a Wesselényié Erdélyben. Lehetetlen törekvésük

azonosságát fel nem ismerni: csupán nemzetnevelő és emelő munkájuk területe más itt és más ott. Tanult folytonosan és soha ki nem fáradó buzgalommal, de nem azért, hogy sokat tudjon, hanem azért, hogy sokat taníthasson, sokat használhasson nemzetének. A Vasárnapi Ujság (1834—1848-ig) olyan nevelője volt Erdélynek, mint a testvérhazának Széchenyi ébresztő riadói. Ebben mondja egy helyt (1843 jan. 1. szám): „ha én iskolamester volnék, alázatos mesterségemet a világ minden mesterségeinél előbb becsülném“. Ez nála nem frázis, amit sohasem írt le, hanem élete végső céljának és igazi értelmének őszinte megvallása. Bántóan hat tehát nemzeti tudományosságunk fejlődését történelmi érzék híján nem értékelő az a kegyeletlen és csufondáros megállapítása Babitsnak, hogy Brassai a legjobb esetben is csak egy sokat tanuló és sokat tudó, különben sok tekintetben félszeg és terméketlen „magántudós“, amilyenek hála Istennek ma már mind ritkábbak, sőt, nincsenek is. Brassai élete értelmét, történelmi szerepét és küldetését nem érti az, aki egyénisége legjellemzőbb vonásául az ő polyhistoriáját, „az ő mindentudását“ emeli ki. Hiszen Brassai az aki a nevelés és oktatás kérdéseivel, „e kedvenc tárgyaival“ foglalkozva, ismételten kikel az iskola enciklopédizmusa, e lényegében „kóstoltató módszer“ ellen és az ifjúságot féltve a túlterheléstől, még a kémiát és természettant sem fogadná be az iskolai rendes tanulmányok keretébe.

Brassaiban kétségtelenül meg volt a tudós önérzete. De ő ezt sohasem fitogtatta, sohasem kérkedett tudásával; emlegetni is csak akkor emlegette, mikor támadták és polemiáiban helyesnek és célszerűnek látta rá hivatkozni. Mikor nyugodtan, po'emikus él nélkül beszél s élete művein végig tekint, szerényen és alázatosan vallja meg: nekem csak egy tudományom van s ez a módszer elméletben és gyakorlatban. Ezt helyezi rengeteg széleskörű ismeretei között a legelső helyre, mert ez az az eszköz, mellyel az elméket meg lehet nyitni, fel lehet ébresztteni az ismeretek befogadására. Ez az a legnemesebb értelemben vett gyakorlati cél, melynek mindent alárendel, amelynek irányába van beállítva lelke minden energiája közéleti pályája elejétől végéig. Ez az, amit Széchenyi így foglal nemzetnevelő programja céljául: a nemzet emelkedése, kulturában való előhaladása a kimívelt emberfők számától függ. Ezért bántó és az igazságnak teljes híjával van Szemere Mik-

lós vádja, aki azt mondja róla, hogy az irodalom kozákja, aki mindenütt ott van, ahol csatázni kell. Nem, nem azért van ott, hogy csatázzék, hanem azért, hogy irtsa a hibákat és hamis tanításokat, mert Voltaire-rel azt tartja, hogy jobb egy hibát kiigazítani, mint egy igazságot felfedezni.

Brassaival szemben gyakran felhangzik, hogy nem alkotott olyan életműveket, melyek nevét halhatatlanná tennék; és kicsinylő sajnálkozással állapítják meg, hogy meghalt ő is s nem mondhatja el Horatiussal, hogy non omnis moriar. Pedig rendkívüli tehetsége erre a szerepre praedestinálta. Azok után, miket az előbb szelleme gyakorlati irányáról, élete igazi céljáról felfejtettem, a kérdésnek ilyen felállítása történelemellenes és tájékozatlanságra vall. Az ő célja az ifjuság tanítása és nemzetének a kultúra útjára való terelése és útbaindítása volt. És az ilyen szánakozóktól azt kérdezem: melyik nagyobb és értékesebb mű: egy tudományos munka megírása-e, vagy úttörés a tudományos művelődés irányában, melyen egy nemzet indul útnak.

De különben, minthogy nem dicsőítő éneket zengek, mire nem szorult rá, hanem vonásokat és színeket gyűjtök egyénisége képéhez, állapítsuk meg, hogy szellemiségének volt egy hiánya. Szellemi „észgépe“, hogy a saját szavával éljek, mindent bevett és megemésztett. Soha semmi sem volt neki igen sok. Olyan volt, mint Lessing, kiről tanítója azt jegyezte fel: olyan, mint a tűzes csikó, dupla abrak kell neki. És amit bevett, azt nem rendszertelenül, hanem szervesen, saját lelki „életművezete“ táplálására és gazdagítására tökéletesen asszimilálta. De szellemi alkatának alakító, formáló ereje, fantáziája gyenge és erőtlenséggel, lassan és vontatottan működik. Nincs teremtő fantáziája, „ez a mindenható szülőanyja a remekműveknek“. Szellemének befogadó és elemző ereje nincs kellő arányban összefoglaló és teremtő lendületével: amaz elnyomja benne ezt. Elméje mélyreható, finoman elemző, ellenmondásokat meglátó, a logika szalagján járó munkát termel, de összefoglaló, új formákat teremtő, alkotó ereje nincs. A teremtés ihletett percei többé-kevésbé tudattalanok, mikor az elme logikai működése háttérbe szorul, felfüggesztődik. Brassainál elméje logikus mivolta olyan erős, hogy egy pillanatig sem enged jogaiból. Ez egyfelől erőssége, másrészt gyengéje. Gyengesége, mert a logika láncától nehezen szabadul s lassan és vontatottan kap a fantázia szárnyára. Sőt, ha már fel-

kapott, ott sem érzi magát otthonosan és biztonságban. Innen, hogy a közszerepléstől lehetőleg vonakodik. Nem egyszer panaszol, hogy lassan és nehezen kezd írásba. Innen írásainak egyenetlen szerkezete, adomákkal, kitérésekkel tultömöttsége, melyekben olvasmányait nem ritkán szükség nélkül idézi s idézetekkel tele tüzdeli. Ezt Gyulai s mások is sokszor szemére vetették. Úgy hiszem, hogy jogosan. Maradandó értékű művet, mely nemcsak a tételek igazságával, hanem a forma szépségével és a stílus erényeivel is ékeskedik, fantázia nélkül nem alkothatni. Brassai stílusa Magyarország szempontjából feltétlenül hibátlan, sokszor kifejező erővel teljes, néha emelkedett is, de sohasem az a lendületes és költői stílus, melyet a hideg logika fékétől szabadulva, a költői teremtő ihlet szabad szárnyalása szinte tudattalanul teremt. Brassai tudja ezt. De nem tudja be magának hibául. Hanem vitatja, hogy nincs többféle stílus, nincs inversio, nincs költői szabadság, mert minden gondolatnak meg van a maga nyelvi kifejezése s ennek a kifejezésnek minden változása, minden árnyalata más-más értelmet ad a kifejezendő gondolatnak. Ez az esztétikai vitája Gyulaival abból a hibás nyelvészeti felfogásából táplálkozik, hogy a nyelvek tényei, szóalkotások, mondatfüzések stb. a logika szabályaival mérhetők s ehez igazodnak. Ő logikátlanságot a nyelv tényeiben sem enged meg. Ebben a mai nyelvtudomány nem ad igazat neki.

Szellemének egyik legjellegzetesebben kidomborodó vonása nemzeti jellege és színezése. Ez állítja őt közéleti pályája kezdetén a nemzeti irányú reformok, a haladók táborába, ez készíti arra, hogy a népnevelés érdekében merész bátorsággal sikra szálljon, ezért köszönti ujjongva az Uniót, ez állítja a szabadságharc közkatónái közé olyan korban, mikor mások már a békés nyugalmat sovárognak. Ez teszi mindek felett a magyar nyelv ellenőrévé, sajátos magyar vonásainak védelmezőjévé. A nemzeti szellem legsajátosabb és legnemesebb alkotásának a nyelvet tartja. És valósággal dühre ingerli, mikor látja, hogy minő lelketlen és vandál kiméletlenséggel bánnak el a „nyelvujtók“ azzal a nyelvvel, melynek „hangjainál szebb zenét füle nem ismer“. 1844-től egészen haláláig, több mint félszázadon át küzd a magyartalanságok ellen, küzd a szófaragók és fordítók rombolásai ellen, kiknek keze szennye mindenütt ott marad őseinek nyelvén. Ebben a munkában költőink és tudósaink legjobbjai vannak oldalán s halála után, sőt még életében is, azok is elismerik

halhatatlan érdemeit, akik ellen olyan elkeseredetten harcolt. A magyar mondatról, a szórendről és accentusról szóló értekezései még a filologus német nemzet irodalmának is becsületére válnának. Több felfedezés számba menő megállapításával megelőzte a német tudományt s nálunk első volt, aki az új grammatikai iskola lélektani módszerét alkalmazta mondattani kutatásaiban. Nincs a magyar nyelvtudomány történetében senki, aki oly mélyen tekintett volna bele a magyar nyelv szellemébe, a magyar mondat lelkébe, mint ő s még tévedései is kiinduló pontul szolgálnak mondattani problémák olyan irányú kutatásához, melynek napjaink adják igazolását. A mai nyelvtudományi kutatás kérdései és problémáinak gyökerei Brassaihoz vezetnek vissza s így ő még halála után is éltetője és mozgatója annak a tudományos munkának, melyet nálunk Révai után ő mívelt legsikeresebben.

Hogy nem ismerte a rokon nyelveket? Hogy nem voltak nyelvtörténeti tanulmányai? Igaz! De nyelvérzéke csaknem csalhatatlanul ép és biztosan vezeti a nyelvi jelenségek meglátásánál. Szellemének éles elemző ereje pedig behatol a nyelv lelke mélyéig s oly problémákat vet fel, melyeket kora meg nem lát.

Brassai szellemének másik erősen kidomborodó jellemvonása páratlan akaratereje, mellyel átküzdi magát minden nehézségen. Atyja, az ő első tanítómestere, különös módszerrel fejleszti benne ezt a készségét. Beledobja a kis gyermeket az ismeretek tengerébe: ússzál magadra. Csak távolról figyelni s ha akadályok kerülnek útjába, nem ő hárítja el, hanem megmutatja a módját, hogy segítsen magán. Az akarat edzésének nincs ennél jobb módja. És hálásabb, figyelőbb, megértőbb lélekkel senki sem fogadott tanácsokat, mint a gyermek Brassai. Akaratának ez a mindig rugalmas és sohasem lankadó ereje képessé tette őt az ő csodás tanító műve megalkotására. Zongorát akart tanulni, de szegény volt, nem volt pénze rá. Kirajzolta hát a billentyűket az asztalra s megtanult zongorázni. Iskolája nem nyújtott módot az újkori művelt nemzetek nyelvének, irodalmának megtanulására; megtanulta, elsajátította azokat a maga erején. Végső bizonyítványában nincsen jegye a történelemből; ő a történelem tanára lesz s első heves polemiája Szilágyi Ferencsel: a Kliópör épen történelmi tárgyú. Hosszú élete végén a materializmus és pozitívizmus ellen folytatott harcai egyik állomásán, mikor filozófiai rendszere alappilléreit állítja össze, azért állítja az akaratot önmagát

szülő, erősítő, edző erőnek, mely nem tür maga mellett motívumot. Az akarat autokrata úr, melynek csak tanácsadója a gondolkodás. *Lényege szerint jó*, vitatja Schopenhauerrel szemben.

Egy egész világ választja el itt Brassait Schopenhauertől. Schopenhauer szerint is az akarat autokrata úr, kinek az értelem világít ugyan, de arra nincs ereje, hogy a maga mutatta útra terelje, hanem megy a maga útján. Ezt a metafizikai optimizmust a tapasztalat nem igazolja s abban sem lehet igazat adnunk, hogy a testi vágyak általában rosszak, hiszen vannak olyan vágyak, melyeknek hiányában az élet maga válnék lehetetlenné s olyanok, melyek az életfenntartás érdekét szolgálják. Brassainak az ethikai főelvét s az utat, melyen ahhoz jut, elemezve, lehetetlen észre nem vennünk, hogy a maga tiszta, de társtalan, családtalan, aggregényi életfolytatásából vonja le ethikai alapelveit. A mai modern társadalmi életközösség részére alig fogadhatnók el alapelvül azt a tételét, hogy a vágyak általában rosszak, hiszen ez csak az oszlopszentek és aszkéták részére szolgálhat életelvül.

Brassai tudós élete útját sűrűn egymás után következő polemiái jelzik. E polemiák végig kísérik közéleti pályája kezdetétől élete végéig, sőt halála után is jelentek meg polemikus élű írásai. Szellemének ezt a polemikus életét az magyarázza, hogy hibás tényállításokat és tanításokat nem tűrt. Az igazság védelmezéséért még akkor is síkra szállott, ha ebből csak kellemetlenségei származtak. E vitái közben sok éles vágást adott, és sok visszavágást is kapott. De meg kell állapítanunk, hogy támadása sohasem a személynek szólt, hanem kizárólag mindig az ügynek. Őt ellenben személyi támadás számtalanszor érte, sőt mellőzésben is volt nem egyszer része, mi csatározási módja, kiméletlen szókimondása mellett valóságának is tulajdonítható. Első bírálatára válaszul Szilágyi Ferentől a „sehol rendezen iskolát nem végzett klavirmester“ csúf nevét kapta s az ilyen vádak sűrűn ismétlődtek, az irodalmi kozákságig, „a kolozsvári nyelvfilozófia“ kieszelőjéig, Jósika gúnyos személyeskedéséig. Mindezek nem bántották. De az már kihozta a sodrából, hogy Mentovich a materializmus védelmében egyik írásában azt mondotta róla, hogy csak véletlen hozta, hogy Brassai a materializmus ellen kötött kardot, mert ha Pólya Jakab a Büchner, Vogt és Moleschott anyagelvűsége ellen támadott volna, akkor Brassai Pólyával szemben a materializmus érdekében szállt volna síkra.

Ez a gyanúsító támadás teljes félreismerését jelenti Brassai szellemiségének. Hiszen a század közepétől a filozófia ügyében folytatott összes harcai merő támadás és tiltakozás minden olyan kísérlet ellen, amely a szellemi élet, az öntudat ősi primatusát és eredeti adottságát tagadja. S Brassai még be sem hunyta szemét, a német filozófia már megállapította, hogy a tudományos materializmus álláspontja tarthatatlan, hogy az nemhogy a lelki élet, hanem még a fizikai folyamatok magyarázására sem alkalmas.

Brassainak e vitái közben erős és csorbíthatatlan fegyvere volt: gondolkodásának lépésről lépésre haladó, hibázni nem tudó következetessége, logikája. Nem hiába nevezi őt Arany „a tudomány, elmésség és logika fegyveres Góliátjának“. Valóban, amit pusztán elméjének roppant tágas kapacitásával és a képzetek logikus rendjével megiehetett alkotni, azt megtette. Ő soha egy gondolatot sem írt le, melynek rációja az előbbieken adva nem volt. Elméjének ez a logikus jellege rányomta bélyegét szellemének minden alkotására. Ez volt szellemi alkotásának egyik legkidombordóbb vonása, ez jelessége, de egyben hibája is. A gondolatfűzésnek ez a logikus folyama nála nemcsak tan volt, hanem élet is. Amit elméletileg kieszelt és tisztázott, azt a gyakorlatba is átvitte. Módszertani elmélkedései közben rájött arra, hogy nem szabad anticipálni. Lélektani ismeretei azt sugták neki, hogy egyszerre csak egy képzet lehet teljes fényvel a tudat központjában. S ő ez elméleti igazságokat nyelvtanában olyan következetességgel viszi keresztül, amilyenek párja ma sincs az irodalomban.

De hibája is egyben a gondolkodásnak ez a szárnyalni nem tudó és nem is akaró logikája. Ott is kizárólagos teret akar neki biztosítani, ahol az élet teljessége nem oldódik fel a logikumban. Különösen a költészet területén s innen Gyulaival való feledhetetlenül kedves vitája és kötődése. És innen a vallás kérdéseiben egyoldaluan rideg racionalizmusa.

Miben áll Brassai jelentősége? Köszön-e neki valamit a magyar tudomány? Mi az, ami túlélte őt 's állandó nyomot hagy a tudományok történetében?

Az esztétika területén egyik értékes megállapítása az, hogy az esztétika *induktív tudomány*, mely nem metafizikai rendszerek függvénye, hanem tények szorgalmas megfigyelésén és vizsgálatán alapszik. Akkor mondja ki az egész tudományos világgal ellentétben

ezt a tételt, mikor az esztétikusok hada évről-évre új meg új meghatározásokat ad a szépről, melyről Brassai kimondja, hogy definiálhatatlan. A metafizikai esztétika virág korában ilyen állítást megkockáztatni, melyet a mai esztétika is teljes mértékben igazol, mutatja szelleme önállóságát.

Második értékes eredménye, mellyel Brassai a pszichológiai esztétika úttörője lesz Magyarországon, az a tétele, hogy a *művészet jellemző vonásai nem a tárgyakban, hanem az élvező lelki állapotában van.*

Harmadik figyelemre méltó gondolata, hogy a *lelki tehetségek foglalkoztatása és gyakorlása* s különösen a *meggyőzött nehézség érzése* gyönyörködtet. A műélvező sohasem nyer az ábrázolt valóságról *teljes* képet, csak vázlatot, kivonatot, melyet lelke kitaláló vagy kiegészítő munkásságával ki kell egészítenie s ennek nyomán önkéntes *csalódás* jár. Ez a kiegészítés a teremtő képzelet vagy fantázia munkája. Ez a kiegészítő munkásság pedig lehetséges a *képzettársítás* törvényénél fogva. Brassainak kétségbe nem vonható érdeme, hogy a *képzetek kapcsolódásának esztétikai jelentőségét olyan időben vette észre, mikor arra sem a külföldön, sem nálunk senki sem gondolt.* Örökre sajnálni lehet, hogy Brassai ez elv jelentőségét nem fejtette ki teljesen. Harminc egy néhány évvel később Fechner egész esztétikai rendszert épített fel ez elvre, mely azóta az esztétikában a műélvezés általános magyarázó elvéül szolgál.

És végül nagyértékű eredménye, hogy ez értekezésében megtaláljuk az *illuzió-elmélet* főbb gondolatait. Példái, utalásai határozottan mutatják, hogy az elméletet úgy érti, mint a csalódás-elmélet mai hívei és magyarázói: Lange és Volkelt. Teljes joggal mondja János, hogy határozottan értékes „ércerre bukkant“, melyet azonban nem aknázott ki; oly útát nyitott, „mely új alapokra helyezhette s egészséges fejlődésnek indíthatta volna esztétikánkat“, de nem voltak követői, „társtalan egyedüliségben maradt mindvégig“, „mint a síkságból kimeredő magános vándorszirt“.

Brassai lelke legmélyén érzi döbbenetes igazságát a közmondásnak: *nyelvében él a nemzet.* A nyelv a nemzeti műveltség kifejező szerve, vizsgálata az emberi szellem legmélyebben fekvő alapjáig vezet Brassait. Kritikai lapjának mottoul azt írja élére: *tiszteljük őseink nyelvét.* És hogy ez nála nemcsak szépen hangzó

frázis, hanem lelke gyökeréig ható, komoly életelv, azt egész nyelvészeti munkássága mutatja. Melyek azok az érdemei, melyek a magyar nyelvészet területén nevét halhatatlanná teszik?

A magyar nyelvtudomány hálásan állapította meg, hogy ő a magyartalanságok első üldözője. A magyar mondattan és a magyar hangsúly bonyolult problémái közül olyan korszakos megállapításai vannak, melyeket a nyelvtudomány élete vége felé hálás álmélkodással állapított meg. A fordításnál féltékenyen öröködik a magyar nyelv szennytelen tisztaságára és épségére s ép annyira hangsúlyozza az eredetinek tartozó hűséget. Pálffi szerint igazán marandó, örökbecsű alkotása a nyelvtudomány terén van. Brassai a nyelv lelkébe olyan mély bepillantást vetett, mint nálunk senki más és a vérbeli filologusoknak felmagasztalt németek közül is alig valaki. Valóságos felfedezés számba vették azt a — ma már mindenütt elfogadott tételt, hogy *a nyelvbéli egyén nem a szó, hanem a mondat* s a szó csak a mondatban él.

Brassai először hangoztatta a nyelvtudományban az *analogia* mindenre kiható fontosságát s így ezen az általa mutatott úton indul meg a 70-es évekkel a nyelvtudomány új módszeres haladása. Kevésbé fontos, de jellemző s Brassai érdemeit világító adat, hogy az u. n. *összevont mondat* elméletét megdönti úgy, mint sokkal később utána német nyelvészek. Értékes tanítása a mondatban az *ige középponti helyzetéről* szóló és a *mondatrészeknek a szórendtől és hangsúlytól függő elhelyezkedése*. A nyelvtudományban a lélektani alap alkalmazásával „úttörő” volt s termékeny gondolataival, új szempontjaival és új irányával *nemzedékek számára mutatott utat*.

Nyelvészeti nézeteivel szervesen függ össze *módszertani* működése. Egy kis túlzással azt lehetne mondani, hogy módszertani nézetei összege azoknak az eljárási módoknak, melyekkel nyelveket rövid idő alatt, jól és helyesen lehet tanulni. „Saját maga találta és tökélyesítette” módszere az ő „egy tudománya”, mely őt „hazánk első methodologusává” teszi, mint Felméri mondja. Módszerét is, miként logikáját, lélektani alapra helyezi s habár lélektana általában ma már meghaladott álláspontot képvisel, módszertani alapelvei (*keveset, jól és lassan*) állandó és marandó értékek, melyeken az idő nem fog ki, mert az öntudat monarchikus berendezettségén alapulnak.

Nyelvtanai nyelvészeti és módszertani elveinek gyakorlati alkalmazása. Bármely nemzet nyelvtanírói között egyedül áll abban a tekintetben, hogy nyelvtaiban sohasem vét nyelvészeti meggyőződése ellen, sohasem anticipál: a nyelvtan szerkesztése közben soha egy pillanatra sem következetlen elméletével szemben. Ebben is páratlanul, társtalanul és — tegyük hozzá — korában megértetlenül áll, mint előbb esztétikai alapvető fejeletésével.

A hatvanas évek elejétől élete végéig nem fáradó figyelemmel kíséri a filozófiai gondolkodás területén felmerülő mozzanatoakat. E téren való munkássága lényegében nem egyéb, mint állandó harc és küzdelem a naturálizmus különböző irányjaival az örök emberi szellem és tiszta erkölcsiség védelmezése érdekében. E hosszantartó harc közben filozófiai világnézetének különösen két lényeges alkotó elemét építette ki szervesen és helyezte meggyőző világitásba: egyik az *öntudat*, másik az önmagát teremtő, növelő, fejlesztő, önmagának feszültséget kölcsönző *akarát*, amely küzd a vele szemben álló testi erőkn, vágyakon, szenvedélyeken és indulatokon s erejével biztosítja a jobb én győzelmét, az erényt a világban.

Ismételten felteszem a kérdést: mi az, ami kortársainál is, nálunk utódoknál is Brassainak megszerezte az ő nevét körülvevő tiszteletet, azt a legendaszerű hírnevet?

Sok tényező járult hozzá ehhez. Már százévet kitöltő hosszú életkora is rendkívüli jelenség. Még a király figyelme is feléje fordul, mikor századik életévéhez közeledik, az összes magyar tudományos társulatokat és intézményeket nem is említve. Rendkívüli az ő nagy, magas, öreg korában horihorgas alakja, amint különcödő condraposztó kabátját vállára vetve hosszú lépésekkel végig-méri a kolozsvári Monostori utcát és a Főtér. Rendkívüli az ő mélységben és kiterjedésben nagy tudománya, melyről a komoly közvélemény tisztelettel és kellő értékeléssel, az értesületlen tömeg szájtató bámulással és álmélkodással vesz tudomást. Csupa olyan körülmény, amely kedvező talaja és melegágya annak a szinte mithikus csodának, mely alakját körülragyogta. Az emberi nagysághoz az életkor, alak és a szellemi erők kivételessége és rendkívülisége hozzátartoznak.

De nem magyarázzák meg teljesen.

Bármint forgatom elmémben a kérdést, mindig arra az eredményre jutok, hogy ő *nemzetének nagy tanító mestere*. Ezzé avatja

öt életének egyetlen nagy szenvedélye, a tanítás. A magyar művelődés őrhelyén álló katona. Oda állította őt a lelkében felcsendülő *elhívás* parancsa. Figyelő lélekkel áll a nemzete életében felmerülő tudományos, művészeti, irodalmi és közgazdasági jelenségek áramlatai között. Oszlátja a sötétséget és tudatlanságot, űzi a homály fellegeit, irtja a tévedéseket, terjeszti és fejedelmi bőkezűséggel szórja szét nemes önzetlenséggel embertársai lelkébe az ismeretek magvait. Fellépése egybeesik azzal a korrallal, melyben Széchenyi tüneményes fellépésével a lelkek a hosszantartó szellemi aléltság állapotából Erdélyben is ébredezni kezdenek. Széchenyi komoly közgazdasági programját Erdély irodalmi életében senki megértőbb lélekkel nem fogadta s megvalósításához nagyobb készültséggel nem fogott, mint Brassai. Észreveszi nemzetének szellemi aléltságát, tudományban, ismeretekben való elmaradottságát s lelkének egész gazdag kincsestárát, egész életét teszi fel a tanítás munkájára, a nemzeti műveltség emelésére és fejlesztésére.

Arany kedves kötődéssel a tudomány, elmésség és logika fegyveres Goliáthjának nevezi, Szemere epés maliciával a magyar irodalom kozákjának, aki mindenütt ott van, ahol csatázni lehet, Concha előtt, aki nagy megértéssel és meleg szeretettel rajzolta meg szellemi képét, úgy tűnik fel, mint a százesztendőös jövőmondó, aki mindent tud, nemcsak a multat, hanem a jövőt is. Nekem, visszaidézve emlékembe az ő testi alakját s írásait olvasgatva, a nemzetek nagy tanítói, Sokrates, vagy Apácai Cseri János jutnak eszembe, akik egy gazdag élet minden szellemi kincsét a legnemesebb önzetlenséggel szórják szét, hogy a műveltség világságát terjeszthessék s nemzetüket a kultura útján emelhessék. Halála alkalmával a Magyar Tudományos Akadémia elnöke meghatott lélekkel jelentette be, hogy meghalt az utolsó magyar polihistor. Kétségtelen, hogy e szót legjobb értelmében használta. Ámde e szó a tudományok folyton fokozódó differenciálódása folytán ma már egy kis diffamáló, hiteltrontó mellékizt kapott. Ma már gúnynyal illetnék azt, aki a polihistoriást merészelné ambicionálni, mint olyat, aki lehetetlenre vállalkozik. A munkamegosztás elve ma már nemcsak az esztétikában van elismerve, amint ő fejtegette, hanem a tudományok beláthatatlan nagy birodalmában is. Brassait polihistorrá nem az a félszeg és korlátolt lelki hajlam tette, amilyennel megáldottnak rajzolta félre Babits a „magántudós“ Brassait, hanem

amit Concha helyes történelmi látással állapított meg, kora tudományos állapotának teljes elmaradottsága, teljes szervezetlensége. Bármilyen fejletlen és elmaradott volt a magyar tudomány, az élet ezerszínű szövedéke és sokféle áramlása mégis csak vetett fel problémákat, kérdések kerültek az érdeklődés homlokterébe, melyeket nem lehetett a különböző szakterületek elé utalni megoldás végett, mert ilyenek nem voltak. De Brassai mindig ott volt, mindig jelentkezett, ahol szükség volt egy okos szóra, egy felvilágosításra, egy kérdést bontogató, szájlaira fejtő éles elmére. Nem arra hivatott ő, hogy nagy életműveket létesítsen, hanem arra, hogy a *műveltséget, a felvilágosodást terjessze, nemzetét a korszellem zavaros áramlatai között a helyes irányban vezesse, a lelkeket és erkölcsöket romboló divatos eszméktől óvja. Ő a XIX. század magyarságának nagy tanítója: praeceptor Hungariae.*

Brassai hosszú életét — a szabadságharc után következett 10 esztendő kivéve — Erdélyben s éppen itt Kolozsvárt töltötte. A magyar tudomány erdélyi művelői s a nemzeti szellemű kultúra erdélyi terjesztői között a legeslegelső helyek egyike őt illeti.

Az az emlékoszlop, mely a házsongárdi temetőben porai fölött emelkedik és az a mellszobor, mely az unitárius kollégium előcsarnokát díszíti, méltó helyen vannak ugyan; de sokszor nyugtalanít az a gondolat, hogy Kolozsvár nem az ő emlékéét, hanem első sorban magát tisztelné meg azzal, ha szobrát valamelyik közterén állítaná fel, mint felállította a szegedi tudomány-egyetem: emlékezésül és díszekedésül a multa s példamutatásul a jövőre. A nevééről elnevezett utcát át lehetett keresztelni, de nevét és emlékéét kitörülhetetlenül véste be nemcsak a város, hanem egész Erdély, sőt az egész magyarság műveltségtörténelmébe is.

Dr. Gál Kelemen.

Szertartások és vallási szokások az unitárius egyházban.

1922-ben az Unitárius Lelkészkör a liturgia reformjával foglalkozni kezdett. Bizottságot küldött ki tervezet készítésére. A tervezet előadója Keresztesi Dénes 1925-ben így ír: „Ismételten hangsúlyozzuk, hogy korántsem a mindenáron újítás vágya vagy pláne felforgatási tendencia, hanem csak a célszerűség vezettet a tervezetben kontemplált módozatokra. Az a gondolat, hogy céltudatos, egységes rendszerrel eredményesebben munkálhatjuk hitéletünk felendítését. Jelszavunk az apostol buzdítása: „Mindenek ékesen és szép renddel legyenek.“

A tervezethez egyházköreink hozzá szóltak. A beérkezett véleményeket Keresztesi, mint előadó figyelembe vette, felhasználta s az újított tervet a püspök einöklete alatt egy bizottság átvizsgálta, módosította, de olyan megállapodásra nem jutott, amellyel nyugodtan mehettünk volna a véglegesítő tárgyalásra. Eközben más egyházakban is voltak reformtörekvések, készült reform is, de a tapasztalat azt mutatta, hogy némelyek igen messze mennének, mások meg túlzottan tartozkodók. A tárgyalások és elmélkedések arra indítottak, hogy liturgiánk fejlődését közelebbi tanulmány alá vegyem.

A Keresztény Magvető hasábjain szándékozom bemutatni az elért eredményt. Rendkívül érdekes és sok tekintetben irányt jelző. Hiszem, hogy a reformra is, az eszme fejlődésére is jótékony hatása lesz. A következő címek alatt foglalom össze:

- I. Bevezetés.
- II. Istentisztelet.
- III. Keresztelés.
- IV. Esketés.
- V. Urvacsora.
- VI. Ekklésia követés.
- VII. B tegek látogatása.
- VIII. Vasárnap megünneplése, templomozás és templomi szokások, harangozás.
- IX. Éneklés és énekeskönyv.
- X. Temetés.

- XI. Pap- és mester-választás stb.
- XII. Öltözködés és más szokások.
- XIII. Fölszentelés, konfirmálás.
- XIV. Bérfizetés.
- XV. Vasárnapi iskolázás.

Legkomplikáltabb a keresztelés kérdése s historiatlan legérdekesebb is. Ez okozott legtöbb bajt egyházunkban.

A szertartások revideált alakját is jó lesz először a Keresztény Magvető útján ismertetni meg, hogy világiak is lássák.

Bevezetés.

A világnak nincsen semmi oka azok ellen támadni, kik a különböző tévedésekből eltemetett igazságoknak a sötétségből előhozásában fáradnak.

Dávid Ferenc.

A Krisztianussá (kereszténnyé) levésnek az volt eredeti és egyedüli feltétele, hogy kövessék Jézus Krisztust. Ezt a feltételt Jézus azzal vezette be, hogy maga is részt vett a megtérés keresztségében. Az unitáriusok is gyakorolták a keresztelést, de minden vitán felül áll, hogy az unitárius vallás előkészítői a hitre és nem a cselekedetre fordítottak főfigyelmet. Inkább követték Pál apostolt, mint Jakabot, inkább ragaszkodtak az imádkozó Jézushoz, mint a mellét verő farizeushoz s mindig boldog megelégedésben ringatták lelküket, valahányszor szabadon imádhatták Istenüket „lélekben és igazságban“.

De ez csak a felsőbbrendű, a köznapiságon felül álló és lélek szerint élő hívő privilegiuma. Aki a sokaságot akarja fölébreszteni és fölemelni, annak olyan eszközökhöz is folyamodnia kell, melyek „e világból valók“. Alulról, a napi élet, a közszükséglet, a szokás köréből kell ható eszközöket keresnie.

Az első keresztényeknek az áldozati bárány helyett a szent vendégség edelét és italát kellett magukkal vinni. Nem volt elégséges az imádkozás, sem az „írás“ olvasása.

Jézus nagyon óvatos volt, nehogy eltörölje a szokás szentesséte közéleti fogásokat, melyek hozzá tartoznak nemcsak a törvényszerinti élethez, hanem a hithez is. A hit üdvösséget ígér s akár hisz a sedduceus a földöntúli életben, akár nem, de követőjét csak az elégíti ki, ami holnapra is biztosít valamit. Aki, vagy ami,

megvédi a gonosz, a sátán, az ördög s annak számtalan fajzati ellen, az számíthat tőle áldozatot, engedelmisséget, tiszteletet s végül hitet.

A legtisztább istenhit is körül van véve a testi emberhez tartozó vonatkozásokkal. Érthető, hogy Jézus mindig olyan esetben gerjedt haragra, — amit én szent haragnak minősítek, — midőn azt tapasztalta, hogy a szentet az ebek elébe dobják.

Később a reformátort is az gerjesztette haragra, ha az égit, az istenit a földivel látta fölcserélve. A lényegét a formával. Dávid Ferencet csak az értheti meg s hasonlóan az unitáriust is, aki elméjében tartja, hogy ő a szentet, az istenit, a „nem e világból való” kereste s ezt akarta kincsévé tenni „a szegény-gazdagoknak”.

Ezt fejezi ki midőn így szól:

„Az Isten templomának épülésére egyszerűen és röviden akartuk megmutatni, miképen a pokolbeli ördög az antikrisztus által meghomályosította az Istennek igaz tudományát és lassan-lassan miképpen vett erőt és felépítést”.

„Hálát adunk Istennek, ki minket naponként az emberi vélekedésektől megszabadít és az ő fiának, a Krisztusnak országába beviszen”.

„A mi *lelkiismeretünk* bizonyossága vigasztal minket, hogy a mi ellenségeink önmagokban megszegyenülnek, holott nem Istennek igéivel, hanem szidalommal vetélkednek velünk s oly dolgokat hintetnek felőlünk, miket még álmunkban sem láttunk, nemhogy tanítottunk volna”.

„Noha nekünk is (mostan) sok bosszúságot és szidalmat kell elszenvednünk, de mindazáltal nem hagy e nyavalyában a mi Istenünk, hanem megszabadít az Antikrisztus lelki rabságától”.

Bizonyos, hogy Dávid és utódai a tiszta igazságot akarták napfényre hozni a hitben, a tudásban és a cselekvésben.

Ha visszaesések, ha szélsőségekbe átcsapások, ha visszatérések, ha ellankadások mutatkoznak e hosszú pályán, rendesen arra vezethetők vissza, hogy a lélek szabad szárnyalása mindig meg volt kötve, vagy természetes és rendes útjáról le volt zökkenve.

Mégis s talán éppen ezért érdemes tanulmányozni. Nem a vak véletlen játéka, ha a hit olykor kitér saját lelkéből s ha élethez nem juthat, választja a halált vagy az ennek megfelelő lemondást, kétségbeesést, nembánomságot. Nem csodálhatjuk a katólikus

és református fejedelemség alatt élő unitáriust, kinek egyik felől új meg új szabadságot ígér a törvény, de másfelől védelmet nyújt azoknak, akik saját hitének tételeit béklyóvá kovácsolják a törvényes védelem örve alatt.

Az önkénnyel alkalmazott hatalom megfosztja Dávid Ferenccet attól, hogy népéhez kimenvén, tanítsa őket, sőt még saját kolozsvári szószékét is elzárja előle. Biztosítani igéri hitének fő tételeit Istenről, Krisztusról és a Szentlélekről, de ugyanazt felhasználja a tovább haladás megakadályozására. Gátat állít elébe és megtiltja, hogy ezek szerint imádhassa Istenét, és magyarázhassa Jézusnak, a Krisztusnak tanítását.

Akinek némi rosszindulat, vagy felületes elgondolás vezeti ítélkezését, hibának és kárhozatosnak minősíti, ha az igaz unitárius hitét lelkiismerete szent sugallatával tápiálja és a betű rabigájától szabadulni igyekszik.

Minket szomorú elgondolásra indít, de a bölcs belátás mindig észre veszi, hogy az a végére mehetetlen önvédelem, melyet az unitárius 360 esztendő alatt kiizzadt, tevőleges építő erőképpen alkalmazva dicsőséget szerzett volna nemcsak egy kis nemzetnek, hanem az emberiségnek is.

Igy kényszerül rejtekhelyet keresni a hit s így kényszerül időtlen, erőltetett, beteges formákat találni ki az élniakarás ösztöne.

Ez annál megokoltabb, mivel az erdélyi törvények kifejezetten fölhatalmazták a négy recepta religio tagjait „a reformálásra“. Az ekklésia direktiókban és ritusokban (pedig) reformálniok vagy variálniok az ekklésiáknak eleitől fogva szabados volt, mely keresztényi szabadság ezután is el nem rekesztetik és tiltatik, de úgy, mint más keresztény országokban s ez miénkben is éltenek és élnek mostan is; tudniillik, hogy in minoribus és amelyek csak az egyházi rendeket illetik, maguk az egyházi rendeket is concludálhatnak és constituiókat csinálhatnak, de azokat is közönséges, generális gyűléseken.

. . . „in externis retribus, directioneque ecclesiastica lehessen a reformatio vagy variatio (semmiben meg nem illetvén a hitnek és vallásnak fundamentumában és articulusaiban való dolgokat).

Minden törvény jósága és értéke az alkalmazástól és a végrehajtástól függ. Az erdélyi törvényekben bőven van olyan pont, mondat vagy szó, amelyet lehetett az unitáriusok ellen fölhasználni.

Hogy milyen volt a XVII-ik száz első felében a szándék, azt

lehet jónak mondani, de az alkalmazás egészen rosszra változtatta. Mert nem az unitárius vallás védelme, erősítése, hatalomba segítése volt a főcél, hanem gyengítése.

Dávid Ferenc elítéltetése még olyan közeli dolog volt, hogy azzal nemcsak fenyegetni lehetett, de egyben alapot is találni benne hasonló elbánásra. Lám, Básta idejében könnyen lehetett végezni 30–40 kiváló unitáriussal politikai okból, mert Székely Mózes fejedelem hívei voltak. Azután is el lehetett bánni az unitáriusokkal, mert a szombatosság nincs törvénnyel védve, az unitáriusok a szombatosokkal egyenlők, „ha az Ur Jézus Krisztust nem invocálják, nem adorálják, mint Istent“.

Az invokálás, segítségül hívás és adorálás liturgiális kérdése mellett meg kell állnunk, mert az unitárius hitéletnek ez a követelés s egyben törvényes intézkedés ártott legtöbbet. E miatt ítélték el Dávid Ferencet, ezt erőszakolták az unitáriusra meg-meg ujuló fogásokkal.

Az unitárius a szentírásra és az apostoli hitformára építette hitét és vallását. Hitének tárgya, alfája és omegája Isten s ebben egyezett nemcsak az ó- és újtestamentum tanításával, hanem az egész keresztény hit alapjával is, mert minden credo és minden tan az Istent vallja mindenkben mindennek. Eltérés csak azzal kezdődik, hogy Isten, mint Atya, istenségéből, világot teremtő, megtartó és igazgató erejéből és hatalmából mennyit bocsátott át a Fiunak, Jézus Krisztusnak. A további, hogy Jézus mennyiben Krisztus, tehát Messiás, mennyiben imádandó, tehát a világteremtésétől kezdve meglevő Isten, másodrendű kérdés s ezen nem változtat az sem, hogy a hitviták nagy tömege azt állította előtérbe s ezzel keserítette meg a hívő és gondolkodó nagy lelkek életét.

A reformáció korszaka úgy indult meg, hogy a Krisztus-isten-sége és az ezzel együtt álló vagy eső háromságant alapjában megtörte, mert a reformot tápláló biblia ugyanis, mint isteni kijelentés: tudományos és kritikai szemlélet tárgya lett. Az egyedül hiteles latin szöveg helyébe állította Erasmus a görögöt s ez lényegesen különbözött a latin (Vulgata) szövegtől. Ebből készült a német és több más fordítás. Legfeltűnőbb volt a János levele 5-ik része 7-ik versének kihagyása: „mert hárman vannak, akik bizonyosságot tesznek a mennyben, az Atya, az ige és a szentlélek és ez a három egy“.

Erasmus azzal igazolta a kihagyást, hogy a legrégebb kéz-

iratokból hiányzott. „Ez a szöveg nem volt meg sem a görögöknél, sem a latinoknál. Az ilyen eljárás nemhogy erősitené, sőt compromittálja a hitet. Sokkal jobb arra irányitnunk kegyes tanulmányainkat, hogy Istenhez hasonlók lenni igyekezzünk, ahelyett, hogy indiscret vitatkozást folytassunk olyan szándékkal, hogy a Fiu miben különbözik az Atyától s a Szentlélek miben különbözik a más kettőtől“.

Nemcsak Easmus s a sweziak, hanem az erdélyiek s Dávid Ferenc is felhasználták ezt a kéznél fekvő és döntő bizonyítékot hitök megerősítésére.

A trinitárizmus akkor is állandó veszedelemben forgott, mikor a hitjavítók az apostoli hitre támaszkodtak, mert a biblia tanítását Istenről, Jézusról és a Szentlélekről egybefoglalva tovább adják. Az apostoli hitforma (credo) még a legmesterkétebb és kibővített formában sem beszél Jézus Krisztus vagy a szentlélek istenségéről, annál kevésbbé háromszemélyü egy Istenről. Dávid Ferenc a credot azért helyezte a szentírás mellé, mert apostoli eredetűnek tartotta. Hogy ő is túlment rajta, midőn Krisztust Isten jelzővel is megkülönböztette, a bibliához ragaszkodásnak szolgál példáját adta, mert a tekintély korában tekintélyre kellett támaszkodni s a szentírásnál nagyobbbat és teljesebbet nem találhatott, akkor, mikor minden erővel a földi, a csinált, az emberek által mesterségesen formált tekintélyek ellen folyt a reformáció egész harca.

Mégis átlátták, hogy tekintélyre van szü ség a tekintéllyel szemben. Istenben találják meg a legfőbbet, a mindenekben mindent.

Csak a lelki életet élő, az extasisban mozgó ember hiszi el, hogy ő Isten közelében van és az ő szent akaratát teljesíti. Innen származik az az erős individualizmus, amely túl emeli őt a testi léttel együtt járó akadályokon és szenvedéseken.

A reformot akarók és a reformot vivők között gyakran abból származik ellentét, hogy valakinek a temperamentuma mérsékelt-e vagy nem. A protestáns reformátorok a túlzásba átcsapástól féltökben megkötik saját kezöket.

Mérhetetlen sok bajt és keserüséget szült a Blandrata és Dávid közötti ellentét nemcsak e két nagy férü között, hanem a későbbi unitáriusok között is, mert mindig voltak haladni kívánók és voltak tartózkodók. A napi helyzet az utóbbiakat, a későbbi jövő az előbbieket igazolta. Ilyenek nélkül az emberiség haladása soha sem valósult volna meg.

A külső egyház mindig conservatívnak, maradinak látszik, pedig egyes híveinek tekintélyes száma haladásra vágyik és azért harcol.

Az a visszapillantás, melyben az unitárius hitnek a szertartásokban megnyilvánulását fogjuk feltárni, élénken igazolja a hit-eszmének a hitformákkal való örökös harcát. Mi nagy örömmel foglalkozunk velök, mert minden változata élet jele és a külső környezet mutatója. De egyben föltárja a néplélek szerepét is. Mutatja a kölcsönös hatást. Mutatja különösen azt is, hogy népünk mennyire konzervatív.

Bármennyire igyekeztünk kideríteni az eltéréseket, fölfedni a vidéki és a helyenkénti sajátosságokat, még mindig lehet és van is több jellegzetes szokás és eljárás, mert népünk szeret alkalmazkodni a szomszédokhoz, szereti a mutatós, ceremóniás fogásokat. Ennek kiváló bizonyossága volt régebben a korondi, most a homoródi búcsu. Egyik sem volt több egy kedves társas kirándulásnál, mulatozásnál és egy egy jó szónoki beszéd meghallgatásánál, de mert mások búcsura jártak, ők is rendeztek „unitárius búcsut“.

Ehez hasonló az ó-év elbúcsúztatása s az újév köszöntése. A karácsonyi bethlehemesdi és a husvétii öntözés. Mindeniknek ősrégi forrása van s minthogy a nép maga rendezi, ragaszkodik hozzá s örömet leli benne, nem törődve a gyakori káros túlzásokkal. A lakodalmakkal kapcsolatban olyan gyakorlatok voltak s néha most is mutatkoznak, melyek a népnek sok örömet és jó időtöltést szereztek. Itt mutatkozott népünknek költői és szónoki tehetsége, mert az ünnepélyen kezdetétől végéig számtalan alkalmat kaptak verses és más felköszöntésre.

A hagyományok és misztikus öszszokások leküzdése sok munkát okozott és erős szabályok alkalmazására kényszerítette egyházunkat.

A hittani és dogmai fogalmak és rendszerek hullámozásának és kifejlődésének fölötte érdekes kérdései kívül esnek jelen célunk keretén. Ezzel amúgy is gyakran foglalkoztak írónk. De mégis mindig észlelni fogjuk milyen messze haladtak a külső formák legyőzésében, a lélek szerinti tiszta és benső hit megélésében. A protestáns reformáció puritánizmusa rengeteg sok külső jelét törölte el az elődök hitének. A művészet alkotásai mellett, a mechanikus, de kegyes hit, egyszerű, gyakran primitív táplálói mellett eltűntek

a teremtő génius alkotásai is. A papi osztály és egyháza elleni féktelen indulat semmit sem tartott soknak, csakhogy szabadulhasson attól, aki elzárta előle az Istenéhez vezető egyenes útát. Az istenimádás, sőt az egyszerű imádkozás is közbenjárók segítségével volt szoktatva. A bűnös lélek a félelem sötét árnyaitól körülvéve, nem mert közeledni a világosság szent atyjához. Akit bátorsága vagy büntudata elragad, hogy szegény szíve olajas korsójából megmossa a mester lábát, botránkozást okoz a közbenjárásra jogosult fölkent személy előtt és kárhozat útjára tévelyedettnek minősíti. Aggódva kéri a zsoldár énekessel: „ne vess el engem a te orcád elől és a te szent lelkedet ne vedd el én tőlem“. S csak akkor kezd ébredezni bátorsága, midőn a kezébe adott szent könyvből olvassa: „Isten előtt kedves áldozat a töredelmes lélek. A töredelmes és bűnbánó szívet, óh Isten, nem veted te meg“ (Zs. 52. 19).

Az újraszületésért epedő lélek a múlttól menekülni s a jövőben reménykedni óhajt. Az egyéni meggyőződésen alapuló hit arra serkenti a kegyes keresztényt, hogy Istenben bizzék szüntelen. Minél távolabb van a füstölgő áldozattól, annál közelebb Istenhez. Az úr házát keresi, mert ott közelebb érezi magát Istenéhez. „A lélek a lélekkel, a szellem a szellemmel“ egyenes összeköttetésben van, ezt Dávid Ferenc így fejezi ki hatalmas kötet prédikációja elején: „az egész derék szentírás azt adja előnkbe, hogy azért az Antikrisztusoknak bélyegét a háromságistent homlokunkról levehetnők és hit által egyenest az Atya Istenhez mehetnénk e prédikációknak kinyomtatásának munkáját és gondját reám akartam venni“.

Az unitárius kultusznak bevallott és gyakorolt feladata épp az volt, hogy a hívőt Istennek lélekben és igazságban megismeréséhez juttassa. A földöntuli, az örökélet boldogsága érdekelte, de nem izgatta, mert azt tanulta, hogy amilyen érdemeket szerez életében a földön, olyan jutalmat nyer Istentől a mennyben.

Isten, mint szerető édesatya, egyben a kegyelem és megbocsátás Istene is.

Bízni kellett az isteni kegyelemben is, mert Isten kegyes türelme, elnéző és megbocsátó atyai jósága nélkül nem következik be az a boldogság, melyet a tiszta szívek látnak meg. Ott marad mindig egy sűrű fátyol a cselekedet elkövetése után s nem láthatja az atyai kéz helybenhagyó intését: „jól van jó és hű szolgám“.

Az unitárius hívő boldogságához tartozott az istenházának

gyakorlása, a szentjegyekkel élés, a mindennapi imádkozás s ezek mellett a szentkönyv olvasása. De ezeken kívül, sőt ezek felett, az istenháza védelmére annyira hozzatartozott élete boldogságához, hogy semmi áldozatot nem tartott soknak.

Számos hős hitvédőt termelt a XVII-ik és XVIII-ik évszáz. Legendás bátor asszonyok szembeszállnak a templomot elfoglalni készülő csuhás barátokkal Sinfalva és Kövend községekben stb. Háromszék népe között még ma is élnek néhányan az erdélyi fejedelemség korából olyan családok, akik a hajdan unitárius Uzon unitárius maradécai.

A XX-ik évszáz sem egészen nélkülözi a hősokeket termelő, bár másfajta hitvédőket. Most az iskolára s a gyermekvilágra van szánva a *hódítás* politikai fegyvere. Ez a tövises virágokban gazdag mező még jórészt föltáratlan. A közelebbi időszak unitárius papjai monografiákba foglalták és a központi levéltárba küldötték az összeállított adatokat. De bármily dicséretes is némelyek búzgó fáradozása, a régi mult s különösen a XVI. és XVII-ik évszázak egyházközségi és hitélete annyira ismeretlen, hogy legtöbbjének még papjai névsorát sem lehet összeállítani, annál kevésbé a pátronus, meg a közönség áldozatos munkáját a templom, iskola, a parochia és más ingatlan és ingó értékek körül. A klenodiumok beszédes nyelve néhol segítségre jő, de a kultuszhoz tartozó régi emlékek közül pár harangon kívül, bár csak egy-egy régi metszetű ajtó, ajtóféllel maradt volna meg mindenütt. Kézírtos énekeskönyveket több helyen találunk s a régi mesterek búzgóságát szivesen emlegetjük főleg, ha az iniciálék diszítésével érdemet szereztek rá. Sajnos, hogy éneklő állványt, teljes épségben csak egy vagy két egyházközségben őriznek. A Teol. Akadémia egy csonka példányt őriz, de a könyvtartó hiányzik róla. Az úrasztalok között nagyon régi csak kevés van. Az úrasztal, szószék, papiszék, takarói nagy részét megemésztette az idő. Kolozsvári egyházközségünk sokat eladott volt a mostani templom építésekor, mert szüksége volt pénzre. Ma mégis igen gazdagnak mondható, mert a Dávid Ferenc korától mostanig szünetlenül kapott kegyes adományokat.

Dr. Boros György.

Albert Dénes.

Kilencvenhat éves korában húnyt el csendesen. A gazdasági pályán működött egész életén keresztül s talán innen magyarázható testi és lelki frissége, amelyet életének csaknem a végéig megőrzött.

Szántott, vetett és aratott s aratásának gyümölcséből nemcsak magát elégitette ki, hanem másokat is, az özvegyeket, az árvákat és nélkülözőket, a rokonokat, jóbarátokat és az anyaszentegyházat, amelynek, mint jószágai igazgatója, hosszas ideig példátlan becsületes és hívséges szolgája volt. A kötelesség teljesítés mintaképe.

Egy régi nemzedék tipikus megtestesítője, akinek egész élete és minden érzése összeforrott unitáriusságával, akinek szeme fellángolt és hangja erőteljesebbé lett mindig, ha alkalom adódott, hogy hite és egyháza mellett bizonyosságot tehessen. Ezt a bizonyosságot nemcsak szóval és munkával, hanem jó cselekedettel is tette.

Mintaszerű házasságban élt ezelőtt 6 évvel elhunyt áldott lelkű nejevel, Szigethy Cs. Bertával, több, mint 50 éven keresztül. Gyermekek nem volt, de szeretetük, jószáguk és önfeláldozó, segítő kezük kiterjedt a rokonok és jóbarátok gyermekeseregére s mindenkire, aki barátságukat kereste. Vendégszerető és bőkezű házuk nyitva állott minden jó ember számára s nemzedékek beszélhetnének arról a sok jótéteményről, amelyben tőlük részesültek. Temetése január 28-án volt Kolozsvárt. Legyen álldott emlékezte.

Varga Béla.

Hiszek a gyermekben.

Az emberi nyelvnek nincs egyetlen szava, mely olyan sokat jelentene, mint e rövid szó: bölcső.

A primitív képzelet egy örökké mozgó kis alkotmánnyá ácsolta össze, de folytonos mozgása nyugalmat jelent, mert benne a pihenés. Pihen a benne ringó csöppnyi kis jószág és megpihen az anya, ki feléje hajlik. De e megpihenés minden drága perce új álmokat ébreszt az anyai szívben, mert a bölcső beteljesülés és újrazékdés, cél és nekiindulás, jutalom és ígéret, véges voltunk egyetlen vigasza, mert a végtelenség megérezését hozza.

Ösztönös áhitattal állunk meg minden bölcső előtt, mert minden újszülött testet öltött reménység és mi anyák mind, kivétel nélkül szentül hisszük, hogy a mi gyermekünk csak jóra és szépre született, boldog lesz és mindenkit csak boldoggá fog tenni! Oh, ha mindaz valóra válna, amit mi anyák kisdedeink bölcsőinél vágyva óhajtunk! Mentől több szomorúság jutott nekünk osztályrészül, annál derüesebbé képzeljük élete folyását, mentől kegyetlenebbül bánt velünk az élet, annál égőbb epekedéssel reméljük, hogy az isteni kegyelem rátekint ártatlan magzatunkra és ösztönösen bízó hittel *hiszünk a gyermekben!*

* * *

Min'én helyes alapon álló női szervezkedés megszervezett anyaiság és így minden népjóléti munkát vállaló nőgyesület első gondja és legszentebb feladata: a gyermekek gyámolítása.

Ennen Key hivatott tollából származik a „társadalmi anyaság” fogalma. És valamint minden egyes anya, úgy a „társadalmi anyaság” jegyében összefogó nők is, kiket vajmi gyakran súlyos feladatok elé állít szociális lelkiismeretük sugallatára vállalt munkájuk, boldog megpihenés perceit élvezik, valahányszor egészséges kisdetek bölcsői felé hajolhatnak.

Aki társadalomvédő munkát teljesít sokszor tapasztal hálátlan-ságot, még többször meg nem értést, sok anyagi gonddal és ezer akadállyal kell lépten-nyomon megküzdenie, de mindezt feledteti egy-egy szépen fejlődő ártatlan csöppség mosolygása. Bölcsők felé hajolva mindig új remény kel szivünkben és újult erővel dolgozunk tovább, mert öntudatos bizó hittel *hiszünk a gyermekekben!*

* * *

A jelenlegi nyomasztó gazdasági válság idejében, inkább mint valaha, kötelességünk megvédeni a sors kegyetlen megpróbáltatásaitól nyomoruságba jutott anyák gyámoltalan kisdedeit.

Az Unitárius Nők Szövetsége februári kötökéjén, melyet elsősorban első elnöknője, elhunyt nagyasszonyunk, Ferencz Józsefné emlékének szentel, bemutatja elkészült gyermekkelengyéit.

Régi vágyunk válik valóra, midőn vándorkosarainkat segítségre szoruló unitárius anyáknak, úgy Kolozsvárt, mint lehetőleg vidéken is — kiosszuk, hogy kisdedeiket egészséges, helyes módon tudják felnevelni. Ha egyik gyermek kinőtt a pólyából, úgy vándorol a kosár tovább, más újszülött javát szolgálni, így minden kosár évente két anyának nyújt segítséget.

Él bennünk a remény, hogy mindazon unitárius anyák, kiket így különösen gondjainkba veszünk, ép testben ép lelkű gyermekeket nevelnek egyházunk javára, kiknek bölcsői felé hajolva gyönyörűséggel telik meg a lelkünk, új remény kel szivünkben és újult erővel folytatjuk munkánkat, mert örök, bizó hittel *hiszünk a gyermekeinkben!*

IRODALOM.

Kovács Lajos: Ébresztgetés. Hiterősítő Tanítások. Elmélkedések. Târgul-Săcuiesc—Kézdivásárhely. 188 1. Ára 100 lei. Tiszta jövedelme a brassói unitárius templomépítés céljaira szolgál.

Az Unitárius Irodalmi Társaság szakkönyvtára 2. sz.-képpen jelent meg Kovács Lajos brassói lelkésznek a fenti címen 32 egyházi beszéde és 3 értekezése. Tulajdonképpen mindenik beszéd egy-egy hitvallás. Hitvallás az írónak törhetetlen unitárius hitéről és magyar fajához való tántoríthatlan ragaszkodásáról. Lelke e két gondolathoz van forrva s akármerre indul, akármilyen vizeken evez csolnakja, mégis csak e két biztosnak érzett kikötőbe tér vissza. Ez az oka annak, hogy soha sem bolyong céltalanul, nem téved idegen területekre, hanem öntudatosan halad a tisztán látott cél felé, a legjobb és leghelyesebb úton. Ezért nincsenek e dolgozatokban szertelenségek, szélsőséges kilengések, hanem mindenütt a tiszta belátás és a józan meggyőzés útjain vezeti olvasóit és hallgatóit. Emelkedett hitbeli és erkölcsi felfogása megóvja a porias hétköznapiságtól s egy tisztább és jobb világ profétájává avatja. Mintha nem is a szűkebb értelemben vett nyájhoz szólnának ezek a beszédek, hanem a pásztoroknak mutatnák az útát, hogy milyen mezőkön kell legeltetni a nyáját. Nem arra törekszik, hogy az érzelmeket és szenvedélyeket felkorbácsolja, hanem az értelem logikus igazságaival mutatja meg a célhoz vezető útakat. Valóban unitárius és magyar beszédek.

Az egyes beszédek előtt az alapige nem jelige csupán, hanem forrás, melyből az élet vize csörgedez; fundamentum, amelyen a templom fölépül. Tárgyát mindig biztos fölénnnyel kezeli s így azt a bizalmat ébreszti a hallgatóban, hogy nyugodtan követheti az eltévelyedés minden veszélye nélkül. Soha sem indul el

addig, amig nem látja a célt, ahová eljutni akar. Nem csak öntudatos unitárius, de öntudatos szónok is. De nem mesterkéltszónoki fogásokkal, hanem a szeretet és bizalom erejével hat. Olyanok az egyes beszédek, mint a csöndes nyári eső, amely áthatja a szikkadt földet s megmozgatja az alvó csirákat. Valóban „ébresztgetések”. Vajha ébresztőleg hatnának a szunnyadó lelkekre, az elfásult szivekre. Vajha sikerülne a közöny tétlenségéből, a hitetlenség sötétségéből, az erkölcstelenség posványából fölrázni s az idők jeleit megértetve, lelkes és öntudatos keresztényi munkára serkenteni mindeneket. Mi nem teszünk ez úttal különbséget az egyes beszédek között. Mindenik a maga helyén szép és értékes dolgozat. Mindenik irányt mutat, célt jelöl s felsorakoztatja a célhoz vezető eszközöket. Érdemesek arra, hogy pásztoraink és hívveink között visszhangot keltsenek. Irályuk tiszta, világos, magyaros és gördülékeny. Példát mutat arra, hogy idegen szavak nélkül is kifejezhetjük gondolatainkat. A jótékony cél érdekében is ajánljuk olvasóinknak.

V. A.

Az Erdélyi Unitárius Vallásközönség Igazgatási Rendszere. Irta Bölöni Mikó Lőrinc jogtanár. Kéziratként sokszorosította és előszóval ellátta : Dr. Tóth György a magy. kir. kuria bírāja. Budapest 1931.

Dr. Tóth György afia, aki már eddig is maradandó érdemeiket szerzett az unitárius egyház törvényeinek III. kötetben megjelent gyűjteményes kiadásával s a törvényekhez fűzött értékes történelmi és kritikai megjegyzéseivel, ujabban a Mikó-féle egyházjogot adta ki igen szép és könnyen kezelhető formában sokszorosítva. Ez a munka még ma is, nem csupán jogtörténeti szempontból, de az unitárius egyházjog tekintetében is nélkülözhetetlen forrásmunka. Az eddigi kéziratban közkézen forgott példányok sok íráshibával vannak tarkítva, amelyek sok félreértésre adhatnak alkalmat. Már ezért is megbecsülhetetlen szolgálatot tett a kiadó afia, hogy fejlett jogérzékével és alapos tudásával az eredeti szöveget helyreállította s előszavában megfelelő történelmi világításba helyezte. A terjedelmes mű ára 200 lei.

Báró Banffy Jánosné, Wesselényi Józefa Báronő Emlékirata 1848—49-i élelményeiről. Kiadja a Losonczi Báró Bánffy család. Sajtó alá rendezte és életrajzot írt hozzá Kelemen Lajos. Cluj-Kolozsvár, Minerva. 1931. 8-ad rétt, 82 lap.

A Losonczy Báró Bánffy család a magyar emlékirat-irodalmat egy igen értékes és közvetlen emlékirattal gazdagította, amely élénk világot vet írója lelkülete mellett a körülötte történt eseményekre. Ezért mint történelmi forrás-anyag is kiváló figyelmet érdemel. Olyan gazdag és nemes érzésvilág, olyan változatos események tarka képe tárul elénk az emlékiratból, hogy olvasása valósággal lebilincsel s hatása alól alig tudunk szabadulni. Hálásak vagyunk a Bánffy családnak a kiadására hozott áldozatért, annál is inkább, mert az 1848—49. évi eseményekről ez az egyetlen magyar női emlékirat. De méltó elismerés illeti Kelemen Lajost is, aki széles látókörű tudásával és e nemben páratlan szakavatottságával egy igen értékes életrajzot írt elébe s találó megjegyzésekkel, magyarázatokkal és felvilágosításokkal kísérte. Közölve van benne az emlékirat-író Bárónő arcképe és térkép azokról a helységekről és városokról, amelyek az emlékiratban előfordulnak.

Előfizetési felhívás. Weress Béla petrozsényi lelkész „Ime az ember!” címen egy 10—11 ivre terjedő prédikációs kötetre hirdet előfizetést. Weress Béla ifjú papi nemzedékünknek az a tagja, akiben a mély vallásos érzés tisztult filozófiai gondolkodással, az öntudatos magyar szellem nemesen hevülő idealizmussal, az evangeliumhoz való ragaszkodás szárnyaló szabadelvűséggel párosul. Hisszük, hogy egyéniségének a bélyegét rányomta kiadandó beszédeire és imádságaira is. Ezért előfizetési felhívását olvasóink szives figyelmébe ajánljuk. Előfizetési ára 90 lei. A tiszta jövedelmet egyházközsége felségítésére kívánja fordítani. A mű márc. elején fog megjelenni.

A kolozsvári Unitárius Kollégium értesítője az 1930—31. iskolai évről. Közli Gálffy Zsigmond igazgató. Kolozsvár, 1932. Minerva. 53 l.

Az értesítőt az elhunyt *Dr. Váradi Aurélról* és a nyugalomba vonult *Hidegh Mihályról* markáns vonásokban írott jellemzés vezet be, mely után Gálffy igazgató tömören s a mai nehéz gazdasági viszonyokhoz alkalmazott rövidezséggel sorolja fel az iskolai év nevezetesebb eseményeit a főgimnáziumról és a vele kapcsolatos elemi iskoláról. Nincsen benne fölösleges szószaporítás, de mégis áttekinthető képet nyújt az év eseményeiről román és magyar nyelven.

KÜLÖNFÉLÉK.

Olvasóinkhoz és előfizetőinkhez. A „Ker. Magvető“ 64-ik évfolyamába lép. Pályafutásában sok szép sikert ért el és sok áldást árasztott egyházi életünkben. Az eddigi köteteiben felhalmozott szellemi javaink, lelki értékeink olyan kincseink, amelyeket senki és semmi el nem vehet tőlünk, sőt az idők multával mind becseesebbekké válnak. De nemes munkájában nehéz akadályokkal is találkozott. Ezeket az akadályokat az unitárius hitbuzgóságnak és áldozatkészségnek sikerült mindannyiszor legyőznie és lehetővé tennie azt, hogy szellemi javainkat tovább gyűjtögesse, hitünk igazságait ápolja és mélyítse, egyházi és iskolai ügyünket szolgálja, multunk drága kincseit felszínre hozza és porladó őseinket halottaiból föltámassza. Most ismét nehéz idők küszöbére érkezünk. Az általános világválság minket is sodrába ragadott. Aggódva nézünk a bizonytalan jövő elébe. Soha sem volt nagyobb szükségünk, hogy még a hamu alatt levő paraszat is megbolygassuk s a multat is segítségül hívjuk jelenünk megmentésére és jövőnk biztosítására. Ebben a munkában kíván segítő jobbot nyújtani a mi folyóiratunk, amely ezen kívül ma azt a missziót is végzi, hogy összekötő kapocs legyen a világ unitáriussai között. Egy szóval úgy érezzük, hogy a „Keresztény Magvető“-re szükségünk van, hogy fenntartása legalább az eddigi keretek között, egyetemes egyházi érdek.

Mégis, mintha a nyomasztó gazdasági válság csüggesztőleg hatna a lelkekre. Olyan emberek állanak ki a barázdából — hála Istennek kevesen — akiknek elől kellene járniok a hitben, a bizalomban, az áldozatban és a munkában. A szerkesztőség és körülötte csoportosuló írói gárda készséggel ajánlja fel a maga szolgálatait, minden díj nélkül a további magvetés munkájához, anélkül,

hogy ezért aratásra számitana; de ugyanakkor kéri és elvárja, hogy az előfizetők sorai ne ritkuljanak, hanem erős akarattal és kitartással legyenek segítségünkre a krízis átélésében. Abban a reményben hogy hátrálékos előfizetőink hátrálékaikat kiegyenlítik, tekintettel a minden oldalon visszafejlesztett jövedelmi forrásokra, az U. I. T. válaszmánya az előfizetési díjat 1932 január 1-től leszállította s azt Romániában évi 200 leiben állapította meg, ami bármilyen részletekben is fizethető. Ellenben Magyarországon továbbra is az eddigi 10 pengő előfizetési díjat tartotta fenn. Folyóiratunk azonban, amíg lehet, az eddigi alakban és terjedelemben jelenik meg.

A szerkesztőség.

Egyházi gyűléseink. A mult év dec. 12. és 13.-án folytak le a Főtanáccsal kapcsolatosan az egyetemes lelkészköri, az U. I. T. és a D. F. E. közgyűlései. A közgyűlések külső képén is látható volt a mai nehéz gazdasági helyzet, amennyiben a mult évekhez mérten kevesen voltak jelen; de lefolyásukban is a kétség és bizonytalanság köde borongott a lelkeken. Talán ennek tulajdonítható, hogy ritkán tudtunk egyetemes szempontokra fölemelkedni. Különösen ránehezedett a lelkekre az, hogy az államsegélyt a kormány annyira leszállította, hogy az lelkészeink, tanáraink, tanítóink és más tisztviselőink megélhetését lehetetlenné teszi s ez által több százados intézményeink fennállását veszélyezteti. Ilyen viszonyok között csakugyan nem kellene megengednünk, hogy azt keressük egymásban, ami elválaszt, hanem egy akarattal és közös erővel a mi közös anyánk védelmére és támogatására kellene sietnünk. Hiszen mi mindnyájan unitáriusok vagyunk s mindnyájan ugyanazon cél felé kell törekednünk. Mi bizunk a mi jó Istenünkben, hogy megfogja mutatni nekünk az unitárius egységre vezető utat, amelyen egymást megértve és megbecsülve testvérekként együtt haladhatunk.

Új isk. felügyelő-gondnokok. A mult évi E. Főtanács a kolozsvári kollégiumunkhoz a dr. Váradi Aurél elhalálozása folytán két új f. ü. gondnokot választott a dr. Gál Kelemen és dr. Gyergyai Árpád személyében. Így ez idő szerint a kollégiumnak három f. ü. gondnoka van. Ez utóbbi választást sem kell megokolnunk, mert Gál Kelemennek az intézetben eltöltött 40 éves tanári és igazgatói multja; Gyergyai Árpádnak Európaszerte ismert tudományos hírneve csak dicsőségére szolgálhat ősi kollégiumunknak. Mi, amidőn tiszteletbeli állásukban szeretettel üdvözljük az új f. ü. gondno-

kokat, kérjük a jó Istent, hogy adjon nekik erőt és kitartást, hogy a mai megpróbáltatások között is biztosan és sikerrel irányíthassák a hullámokkal küzködő hajót s azt nyugodtabb vizekre átvezethessék.

A lelkészgyerekek jövőjéért. *Kapi Béla dr.* magyarországi dunántuli evangélikus püspök nemrég mozgalmat indított egyházkerületének lelkészei között, hogy azok egymást segítve tegyék lehetővé a házonkívül tanítatott lelkészgyermek nevelését. A lelkészek el is határozták, hogy önkéntes megadóztatással, évente huszonnégyötven pengős adományt fizetnek be erre a célra s az így begyűlő összeget azután azok között a dunántuli evangélikus lelkészek között osztják fel, akik gyermekeiket házon kívül tanítatják és a segélyezésre jelentkeznek. A főiskolába járó gyermekek után, még egyszer akkora lesz a segély, mint a középiskolás gyermek után.

Az Unitárius Irodalmi Társaság közgyűlése. Dec. 12-én tartotta meg 1931. évi közgyűlését az Unitárius Irodalmi Társaság. A közgyűlést dr. Ferenczy Géza főgondnok elnöki szavai vezették be, melyekkel a mai sulyos helyzetben is reménykedést hintett a szivekbe. Ezután az évi beszámoló következett. Elsőnek S. Nagy László főtitkár ismertette a múlt év eseményeit s részletes beszámolóban mutatott rá azokra az értékekre, amik a múlt év kedvezőtlen viszonyai között is gyarapították szellemi életünket. Utána Vári Albert a „Keresztény Magvető“ helyzetét ismertette. Csökkenő előfizetések dacára is hiven és önludatos unitárius készséggel végezte munkáját folyóiratunk a múlt évben, illő volna, ha ezt a munkát a maga jelentősége szerint tudnák mérlegelni, hogy a folyóirat végezhesse hivatását. Köszönetet mondva hűséges munkatársainak, a közgyűlés úgy határozott, hogy az 1932. évi előfizetések árának megállapítását s az ezzel kapcsolatos további teendőket az elnökség hatáskörébe utalja. Hadházy Sándor a pénztári jelentést és költségvetést terjesztette elő. A jelentéseket a közgyűlés általános elismeréssel fogadta s előterjesztőiknek egyenként is köszönetet szavazott önzetlen és lelkiismeretes munkájukért. Ezután a múlt évi pályázat eredményének kihirdetésére került a sor. Három pályamunka érkezett be. Egy történelmi novella „1567. Erdély aranykora“ címmel, egy lírai vers „Hitünk“ címmel, egy elbeszélő költemény „Templomvédés“ címmel. Márkos Albert és Pálffy Márton bírálatai szerint a két első pályamunka egyáltalán nem felel meg egy ilyen pályázat nivójának, míg a „Templomvédés“ című költemény, ha nem is az

egész jutalomra, de szorgalomdíjra érdemes. A birálatok alapján a választmány a „Templomvédeés“ című munkát 500 lej szorgalomdíjban részesíti. A mű szerzője, amint az a jeligés levél felbontása után kitünt: Vári Domokos. A közgyűlés a pályázatról szóló jelentést tudomásul vette, egyben a jövő évi pályázatok kiírásával az elnökséget bizta meg. Az új választások során főitkár javaslatára a közgyűlés egyhanguan választmányi tagjai sorába iktatta dr. Gyergyai Árpád egyet. rk. tanárt, a kiváló orvos-tudóst, míg rendes tagjai közé beválasztotta Deák Ferenc és dr. Ferenczy Sándor tanárokat. Az indítványok során a közgyűlés a következő határozatokat hozta: 1. Felkéri az elnökséget, hogy indítsa meg a tudományos szakelőadásokat, a társaság tagjait pedig kéri, hogy minél nagyobb számban vegyenek részt ezeken az előadásokon legujabb munkáik bemutatásával. Kimondja a közgyűlés, hogy ezentul a főtanácsok alkalmával ünnepi diszgyűlést is fog tartani s már most megbizza az elnökséget, hogy a jövőben tegyen meg minden erre vonatkozó lépést. Kelemen Lajosnak a választmány elé terjesztett indít ányára elhatározták, hogy megkeressük a többi irodalmi és tudományos egyesületet, alakulatot s közös akcióra fogjuk felkérni abban az irányban, hogy a belépő díjak nélkül rendezett előadások után ne kelljen külön adókat fizetni még akkor se, ha esetleg egy-két zene szám szerepel azon. Nem zárhatjuk le a közgyűlés beszámolóját anélkül, hogy meg ne emlékeznénk a közgyűlés tagjainak arról a spontán megnyilatkozásáról, amellyel dr. Gál Kelemen, a társaság alelnökét nyugalomba vonulása alkalmából részesítette. Az elnöki meleg szavak s az őszinte lelkesedés a tagok osztatlan szeretetét fejezte ki Gál Kelemennel szemben. A közgyűlést megelőzően 11-én d. u. ugyancsak dr. Ferenczy Géza elnökle alatt választmányi ülés volt, melyen a közgyűlés tárgysorozatának előkészítését tárgyalták meg.

Gyászhir. *Csókfalvi Raffaj Zsigmond* nyug. unitárius lelkész, életének 77-ik évében hosszas szenvedés után f. é. február 14-én Kolozsvárt meghalt. A verespataki unitárius egyházközségnek 44 évig volt lelkipásztora. A körülötte levő szép természet és a biblia volt az, amiből lelke táplálkozott s amelyeknek bőséges tanulságaival táplálta kicsiny gyülekezetét. Egészséges testében vidám és kedves humorra hajló lélek lakozott. Nyugalomba vonulásának rövid idejét Kolozsvárt András testvérénél töltötte, ahol meleg otthont és gondos ápolást talált. Testvérein kívül a verespataki egyházközség őrzi emlékét. Nyugalma legyen csendes.

A szerkesztésért felelős: VÁRI ALBERT.

Nyilvános nyugtázás.

A Keresztény Magvetőre a legutóbbi nyugtázás óta befizetett összegekről:

Korond (1930—31) 600, Boros Jenő (1931) 100, Szentháromság (1930—31) részlet 460, Szentgerice (1930) 300, Vadad (1930) 300, Medesér (1925—30) 1300, Székely Sándor (1931) 300, 74 lelkésztől az 1931 II. negyedévi elszámolásból 4216, 74 lelkésztől az 1931 III. negyedévi elszámolásból 5234, Teol. akad. (1932) 300, Ürmösi Károly (1932 részlet) 100 Lei; Dr. Gelei József Szeged 41 P. 20 f., Unitárius Egyházközség Debrecen 10 P., Dr. Koncz János főjegyző Csepel 4 P. 50 f., Dr. Májai Dezső Kaposvár 5 P. 60 f.

Tisztelettel kérem a hátralékok mielőbbi befizetését, hogy a Keresztény Magvető szétküldésében akadály ne álljon elő. Egyben jelentem, hogy az előfizetési díjat 1932. jan. 1-től kezdve Romániában 200 Lei — Magyarországon 10 P-ben állapítottuk meg, aminek beküldését kérem.

Kolozsvárt, 1932. február 5.

Hadházy Sándor,
pénztárnok.

